

**YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI**

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE SAHİP BİREYLERİN
KARDEŞ İLİŞKİLERİNİN ANNE VE KARDEŞ
ALGILARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Refia ARI

**Lefkoşa
Ocak, 2019**

**YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANA BİLİM DALI**

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE SAHİP BİREYLERİN
KARDEŞ İLİŞKİLERİNİN ANNE VE KARDEŞ
ALGILARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mukaddes SAKALLI DEMİROK**

Refia ARI

**Lefkoşa
Ocak, 2019**

JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Hazırlamış olduğum yüksek lisans tezimde, projelendirilmesinden sonuçlanmasına kadarki süreçte her türlü bilimsel ve akademik kurallara itina ile uyduğumu, tezimde yer alan tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, bilimsel yazım kurallarına uygun şekilde hazırladığım bu çalışmamda dolaylı veya doğrudan yaptığım her türlü alıntıyı kaynakçada gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden ibaret olduğunu taahhüt ederim.

Refia ARI

....../....../2019

ÖNSÖZ

Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, yüksek lisans programının gereği olarak hazırlanan bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesidir.

Araştırma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sırasıyla problem durumu, araştırmanın amacı, alt amacı, önemi, sınırlıkları, tanımlar ve kısaltmalar sunulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde kavramsal bilgiler ve ilgili araştırmalar yer almıştır. Üçüncü bölümünde araştırmanın yöntemi, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde bulgular sunulmuş, beşinci bölümde bulgular bağlamında ulaşılan sonuçlar tartışılıp yorumlanmıştır. Altıncı bölümde ise araştırmanın sonuçlarına ve önerilere yer verilmiştir.

Bu araştırmanın planlanmasında, uygulanmasında ve yürütülmesinde bana yön verip, destekleyen ve yapıcı eleştirileriyle araştırmanın daha nitelikli olmasını sağlayan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Mukaddes SAKALLI DEMİROK'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen, KKTC'nde kayıtlı engelli dernekleri yöneticileri ve üyelerine, ülke sathındaki Özel Eğitim Okullarında görev yapan değerli öğretmenlere ve özellikle bu araştırmanın temelini oluşturan anket çalışmasına bizzat katılarak destek veren özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişim gösteren kardeşler ve annelerine teşekkür ederim.

Ayrıca hayatımın her evresinde olduğu gibi benim bu günlere gelmemde büyük emeği olan eşim Engin Arı ve bu zorlu süreçte desteklerini her zaman yanımda hissettiğim arkadaşlarım Güneş Mevlut ve Hatice Güneş'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Beni yüreklendiren, bu zorlu süreçte moralimi ve motivasyonumu her zaman yükseltip, sabır ve hoşgörü gösteren çocuklarım Anıl ve Orhan Arı'ya da teşekkür ederim.

Refia ARI

ÖZET

ÖZEL GEREKSİNİMLİ KARDEŞE SAHİP BİREYLERİN KARDEŞ İLİŞKİLERİNİN ANNE VE KARDEŞ ALGILARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

ARI, Refia

Yüksek Lisans, Özel Eğitim Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mukaddes SAKALLI DEMİROK

Ocak 2019, 93 sayfa

Bu araştırmanın genel amacı özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerine ilişkin algılarının belirlenmesi; problemlerinin hangi faktörlerden etkilendiğini araştırmak ve yaşadıkları sorunlarla bu faktörlerin ilişkisini tanımlamaktır. Araştırma nitel desende tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ikamet eden ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 80 özel gereksinimli bireyin kardeşleri ve anneleri oluşturmuştur.

Araştırma verileri 2018 yılının Şubat – Haziran ayları arasında ev ziyaretleri yapılarak bireysel görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Veri toplama işlemine geçilmeden önce araştırma kapsamına alınan bireylere çalışmanın bilimsel amaçları aktarılmış ve toplanan verilerin gizliliği konusunda bilgi verilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, normal gelişim gösteren bireylerin özel gereksinimli kardeşleri yaşadıkları problemlerini belirlemek için Kardeş Problemleri Anketi ve anne ve kardeş algılarını belirlemek için ise Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır.

Veriler (SPSS) 24.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumlarının, kardeşlerinin cinsiyet, yaşlarının ve özel gereksinimli bireylerin annesinin eğitimi durumu belirlenmiştir. Kardeş Problemleri Anketi ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine ilişkin ortalama, standart sapma, alt ve üst değer gibi

istatistikler belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin, kardeşlerinin ve annelerinin tanıtıcı özelliklerine göre Kardeş Problemleri Anketi ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında, öncelikle ölçeklerden elde edilen puanların normal dağılıma uyum gösterme durumu Shapiro-Wilk testi ile test edilmiş ve normal dağılıma uyum göstermediği saptanmıştır. Buna göre tanıtıcı özelliklere göre Kardeş Problemleri Anketi ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği puanları karşılaştırılırken parametrik olmayan hipotez testleri kullanılmıştır. Yapılan karşılaştırmalarda bağımsız değişken, cinsiyet gibi iki gruplu ise Mann-Whitney U testi, eğitim durumu gibi üç ve daha fazla gruplu ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, 12 yaş ve altı yaş grubundaki normal gelişim gösteren kardeşler, 13-18 yaş ve 18 yaş üzeri normal gelişme gösteren kardeş gruplarına göre özel gereksinimli bireye daha çok uzak durup özel gereksinimli bireyden çekindikleri; özel gereksinimli kardeşi ile daha az problem yaşayan normal gelişen kardeşin özel gereksinimli kardeşi ile daha çok ilgilenip birlikte olduğu, daha az uzak durup çekindiği ve daha az fiziksel saldırgan olduğu; özel gereksinimli bireyin kardeşinin kardeş davranışları algıları ile özel gereksinimli bireyin annesinin kardeş davranışları algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve kardeşinin algısı arttıkça, annenin kardeş algısının da arttığı; sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli birey, Aile, Kardeş İlişkileri, anne algılaması, kardeş algılaması.

ABSTRACT

ASSESSMENT OF SIBLINGS RELATIONS OF INDIVIDUALS WITH THEIR HANDICAPPED SIBLINGS IN TERMS OF PERCEPTIONS OF MOTHERS AND THE SIBLINGS

Refia ARI

Master, Department of Special Education

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mukaddes SAKALLI DEMİROK

January 2019, 93 pages

This study aims to assess siblings relations of individuals with their handicapped siblings in terms of theirs and their mother's perceptions. The research is conducted with qualitative research pattern. The working team of the research is composed of siblings and mothers of 80 handicapped individuals who live in the TRNC and who have accepted to participate the research on volunteer basis.

Data collection was performed during the period February – June 2018. The interviewers were informed about the scientific nature and the privacy of the research before the data collection started. For collection of data related to personal information, Personal Information Form, which was prepared by the researcher is used. For determining the problems experienced by siblings of handicapped children, Sibling Problems Questionnaire and for determining the mothers' and siblings' perceptions, Scahaffer Sibling Behaviour Rating Scale are used. For analyzing the statistical data SPSS 24.0 package software is used. For determining sex, age, education statues of the handicapped individual and his or her mother's education statues together with normal developed sibling's sex, age statues, statistical analysis was conducted. Statistics such as mean, standard deviation and lower and upper limits, that were related to Sibling Problems Questionnaire and Sachaffer Sibling Behaviour Rating Scale Questionnaire were determined.

Findings of this study are: Normal developed individuals of age group 12 years old and lower, stay away and refrain from their handicapped siblings relations and to age groups of 13-18 and 18 up. Those normal developed individuals who

experience less problems with their handicapped siblings, less refrain and stay away from their siblings, less assault them physically, more concerned and accompany their handicapped siblings. There is a positive relationship between siblings behaviour perceptions of the siblings and mothers of handicapped individual.

Key Words: Handicapped individual, siblings relations, mother's perception, siblings perception.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu	1
1.2 Araştırmanın Amacı	4
1.3 Araştırmanın Önemi	4
1.4. Sınırlılıkları	6
1.5. Tanımları.....	6
1.6. Kısaltmalar	7

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Özel Gereksinimli Bireyin Tanımı	8
2.1.1. Özel Gereksinimli (Engelli) Olma Nedenleri.....	10
2.1.1.1. Doğum öncesi nedenler (Prenatal nedenler)	10
2.1.1.3 Doğum sonrasındaki nedenler (Postnatal nedenler)	11
2.1.1.4. Diğer Nedenler	11
2.2. Kardeş İlişkileri	11
2.2.1. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Kardeşler Arası İletişimi Etkileyen Faktörler	12
2.2.2. Özel Gereksinimli Kardeşi olan Bireylerin Yaşadıkları Güçlükler	12
2.2.2.1. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerin Kardeş İlişkileri	12
2.2.2.2. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerin Aile ve Toplum İlişkileri	15

2.3 İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	16
2.3.1 Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	16
2.3.2 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	22

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli.....	28
3.2. Çalışma Grubu.....	28
3.3. Veri Toplama Araçları.....	30
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	30
3.3.2. Kardeş Problemleri Anketi	30
3.3.3. Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği.....	31
3.4. Verilerin Toplanması	32
3.5. Verilerin Analizi.....	33

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

4.1. Normal Gelişen Kardeşinin Özel Gereksinimli Kardeşi ile İlişkisine İlişkin Bulgular	34
4.2. Annenin Kardeş Algısına İlişkin Bulgular.....	47
4.3. Korelasyon Bulguları.....	56

BÖLÜM V

5. TARTIŞMA.....	59

BÖLÜM VI

6. SONUÇ VE ÖNERİLER	64
6.1. Sonuçlar	64
6.2 Öneriler	65
6.2.1 İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler	65
6.2.2 Uygulamaya Yönelik Öneriler	66

KAYNAKÇA	67
EKLER.....	76
Ek-1 Kişisel Bilgi Formu.....	76
Ek- 2: Katılımcılar İçin Aydınlatılmış Onam Formu	77
Ek-3 Kardeş Problemleri Anketi (Kpa)	79
Ek-4 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Şkddö) Kardeş Formu .	81
Ek-5 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Şkddö) Anne Formu	84
Ek-6 : Anket Ve Ölçek Kullanım İzinleri.....	87
Turnıtın (Orjinallik Raporu)	93

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik Özelliklerine Göre Dağılımı	29
Tablo 2. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketine Verdikleri Yanıtlar.....	34
Tablo 3. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketinden Aldığı Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler.....	36
Tablo 4. Özel Gereksinimli Bireyin Sosyo-demografik Özelliklerine Göre Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketinden Aldığı Puanlar	36
Tablo 5. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı değerlendirme Ölçeğine (Kardeş Formu) verdikleri yanıtlar.....	38
Tablo 6. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) Aldığı Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler.....	40
Tablo 7. Özel Gereksinimli Bireyin Cinsiyetine Göre Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	40
Tablo 8. Özel Gereksinimli Bireyin Yaş Grubuna Göre Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanların karşılaştırılması.....	41
Tablo 9. Özel Gereksinimli Bireyin Öğrenim Durumuna Göre Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	42
Tablo 10. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Cinsiyetine Göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	43
Tablo 11. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Yaşına Göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (KardeşFormu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	44
Tablo 12. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeş Sayısına Göre Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	45
Tablo 13. Özel Gereksinimli Bireyin Annesinin Öğrenim Durumuna Göre Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanların karşılaştırılması.....	46
Tablo 14. Özel Gereksinimli Bireyin Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine (Anne Formu) Verdikleri Yanıtlar.....	47
Tablo 15. Özel Gereksinimli Bireyin Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanlar.....	49
Tablo 16. Özel Gereksinimli Bireyin Cinsiyetine Göre Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	49

Tablo 17. Özel Gereksinimli Bireyin Yaş Grubuna Göre Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	50
Tablo 18. Özel Gereksinimli Bireyin Öğrenim Durumuna Göre Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	51
Tablo 19. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Cinsiyetine Göre Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	52
Tablo 20. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Yaşına Göre Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	53
Tablo 21. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeş Sayısına Göre Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	54
Tablo 22. Özel Gereksinimli Bireyin Annesinin Öğrenim Durumuna Göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanların Karşılaştırılması.....	55
Tablo 23. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Kardeş Problemleri Anketi ile Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) Aldığı Puanlar Arasındaki Korelasyonlar.....	56
Tablo 24. Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) Aldığı Puanlar ile Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Arasındaki Korelasyonlar.....	57

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve tanımları yer almaktadır. Ayrıca araştırma kapsamında geçen birtakım kavramların kısaltmalarına da yer verilmiştir.

1.1.Problem Durumu

İnsanların hayatları boyunca en uzun süren ilişkileri kardeşleri ile olan ilişkileridir. Kardeş ilişkileri, çoğu zaman doğumdan, çocukluktan veya çok erken yaşlardan başlayıp bir ömür boyu süren ilişkilerdir. Kardeşler arasındaki ilişkiler, anne – babalar, eşler ve çocuklar arasındaki ilişkilerden daha uzun süren ilişkilerdir (Çınar, Kartal ve Aslan, 2017). Birçok kişi en az bir erkek kardeş veya kız kardeştan oluşan aileler içerisinde yetişir ve kardeşler arasındaki duygusal bağlar genellikle çok güçlüdür (Senner ve Fish, 2012). Anne ve babalar sosyalleşmenin biricil kaynağı olmalarına rağmen kardeşler arasındaki ilişkiler, çocuklara kendilerinin ve başkalarının duygularını, öğrenme, paylaşma, tartışma ve görüşme fırsatı verir (Lam, Solmeyer ve McHale, 2012). Kardeşler ilk sosyal bağlantılarını kardeş ilişkileri ile kurarlar ve bu bağlantı sayesinde aile dışındaki bireyler ile de ilişki kurmayı öğrenirler (Üstündağ ve Bumin, 2014).

Kardeş ilişkileri, kardeşlerin duygusal, motor, zihinsel, dil ve özellikle de sosyal gelişimlerinde önemli rol oynar (Ahmetoğlu, 2004). Bir çocuğun ilk sosyal bağlantısının ve ailesi dışındaki bireylerle ilk etkileşiminin temelleri kardeş ilişkileri ile atılır. Aralarındaki sürekli etkileşim vasıtası ile kardeşler, oyun oynama, oyun kurallarına uyma ve oyuncakları paylaşma gibi sosyal yetenekleri birbirlerinden öğrenirler (Mutlu, 2013). Çocukların ilk oyun arkadaşları kız ve erkek kardeşleri olur ve zamanla kardeşler birbirleri için çeşitli roller üstlenirler. Kardeşlerin zamanla üstlendikleri rollerle birbirileri için öğretmen, arkadaş, ortak, izleyici, koruyucu, düşman, rakip ve sırdaş olurlar. Çocuklar, daha sonra öğrencileirinin temelini de bu sosyal ilişki yardımı ile atarlar (Kahraman ve Karadayı, 2015; Mutlu, 2013; Ertürk, 2009; Ahmetoğlu, 2004; Akkök, 1997; Powell-Ogle, 1985).

Kardeşin üstlendiği, özel gereksinimli (Ö.G.) kardeşi koruma rolünden dolayı, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde kardeş ilişkileri daha da önem kazanır (Barr, McLeod ve Daniel, 2008; Skotko ve Levine, 2006; Benderix ve Sivberg, 2007). Ayrıca, özel gereksinimli çocuğun doğumu, birçok ailede yaşamı farklılaştıran bir olaydır ve ailenin her bir üyesinin günlük yaşamını da etkiler (Olsson ve Roll-Pettersson, 2012). Özel gereksinimli kardeşe sahip bireyler, sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik açıdan birçok sorun yaşayabilmektedir (Aykara, 2015). Özel gereksinimli kardeşe sahip olan çocuklar bir yandan kardeşlerinin farklılığını anlamaya çalışırken, diğer yandan normal kardeşi olan yaşlılarına oranla daha fazla sorumluluk aldıklarını ve anne babalarından daha az ilgi gördüklerini hissedebilirler (Şenel, 1995; Aksoy ve Yıldırım, 2008). Seligman (1983)'a göre özel gereksinimli kardeşe sahip çocukların yaşadığı uyum problemleri, kardeşin bakım sorumlulukları, özel gereksinimliliğini anlamadaki güçlükleri ailenin özel gereksinimli çocuğa yönelik tutumuyla ilişkilidir.

Özel gereksinimli çocuk sahibi olan aileleri inceleyen birçok araştırmaya (Roll-Pettersson, 2001; Mlodik, 2009) göre, özel gereksinimli çocuk doğurmak ve büyütmek, ailelerin tipik olarak şok, reddetme, keder, suçluluk, öfke ve çaresizlik hissetmelerine neden olur. Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmak, çocukların sosyal ve duygusal süreçlerine zarar verip duygusal tepkilerinde kızgınlık, düşmanlık, kıskançlık, suçluluk, üzüntü, endişe, korku, utanma, sıkılma ve reddetme gibi olumsuz duyguları yaşamalarına neden olabilir (İçöz, 2001). Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olan birey, ailesi ve sosyal çevresi ile ilişkileri, bakım yükü ve gelecek kaygısı gibi birçok problem yaşamaktadır (Aykara, 2015). McCullough ve Simon (2011), yaptıkları araştırmada, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları sorunları, diğer aile üyelerinin ilgisizliği, kendini ifade edebilme olanaklarının yetersizliği, akranlarından uzak kalma ve kardeşinin engel durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olamama olarak belirtmişlerdir.

Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olma durumu, bu bireylerin aile ortamı, akrabaları, komşuları, eğitim ve iş yaşamındaki arkadaşları, özet olarak sosyal yaşamlarında iletişim halinde oldukları tüm bireylerin, içinde bulunduğu çevre ile ele alınmalıdır. Dolayısı ile özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantıları bu bireylerle olan etkileşimleri nedeniyle farklılaşabilmektedir (Aykara, 2015). Normal gelişim gösteren kardeşler, özel gereksinimli kardeşlerinin sosyalleşmesinde ve

toplumla entegrasyonlarında ihtiyaç duyulan sosyal, psikolojik ve eğitsel desteğin sağlamasında önemli rol oynarlar. Ancak normal gelişen kardeşin, özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmakla ilgili yaşadığı karmaşık içsel duygular, kardeş ilişkilerini zorlaştırmaktadır (Ahmetoğlu, 2004). Bu nedenle, normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerinin durumları hakkında bilgilendirilmeleri, benzer durumdaki başka kardeşlerle bir araya getirilmeleri, duygularını paylaşabilmeleri ve psikolojik açıdan rahatlayabilecekleri ortamlarda bulunmalarını sağlamak gerekmektedir. Bu konuda başarılı olmanın yolu ise şüphesiz özel gereksinimli kardeşe sahip olan normal gelişme gösteren çocukların ihtiyaç ve problemlerini tanımlamaktan geçer (Ertürk, 2009).

Özel gereksinimli bireye sahip ailelerde kardeş ilişkileri yüksek önem taşımaya rağmen 1980'lerin başına kadar bu ilişkilere çok önem verilmemiş ve yapılan araştırmaların birçoğu anne-baba ama özellikle anne odaklı olmuştur (Dyke, Mulroy, ve Leonard, 2009, Barr, J., McLeod, S. ve Daniel, G. (2008); Stoneman, 2005). Yalnızca son 20 yılda yapılan bir çok araştırma, özel gereksinimli bireylerin kardeşleri üzerinden yoğunlaşmıştır. Bu kardeşler, “unutulmuş çocuk” ya da ‘ciddi çocukluk hastalıkları döneminde ihmal edilmiş aile üyesi’ olarak tanımlar (Nielsen ve diğ., 2012). Özel gereksinimli bireye sahip ailelerdeki kardeş ilişkileri hakkında geçmişte yapılan birçok araştırma, ya anne-babaların ya da uzmanların görüş ve bakış açılarına dayanmaktaydı. Bu nedenle bu araştırmalar kardeşlerin kendi algılarını tanımlamaktan uzak kalmış ancak anne-baba algılarını ortaya koymuştur (Stalker ve Connors, 2004; Guite, Lobato, Kao, ve Plante, 2004; Senner ve Fish, 2012).

Özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşamış oldukları zorlukların kardeş ve anne algılamalarına göre tanımlanması, onların bu zorluklarla baş etmeleri ile ilgili stratejilerin geliştirilmesinde önemli bir adımdır. Gerek aile içi ilişkilerinin, gerekse sosyal yaşamlarının bu stratejiler doğrultusunda desteklenmesinin önemi ilgili alan yazında yer almaktadır (Aykara, 2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yaşayan özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerini ele alan ve yaşamakta oldukları zorlukların incelenmesine yönelik araştırmanın bulunmaması nedeni ile böyle bir araştırmanın yapılması gereksinimi doğmuştur.

Tüm bu boyutların kardeş ilişkileri açısından incelenmesiyle, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin içinde yaşadıkları toplumda gereksinimlerinin karşılanmasına ve sorunlarının çözümüne yönelik daha verimli ve etkili hizmetlerin

geliştirilmesini sağlanabileceği inancındayım. Sosyal hizmet uzmanlarının, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin sorun ve gereksinimlerine yönelik geliştirecekleri müdahalelerde, doğrudan bu bireylerin duygu ve düşüncelerinden yola çıkmaları, uygulamaların verimliliğini ve etkinliğini artıracaklarını düşünüyorum. Bu nedenlerle araştırmanın, hem bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına ve araştırmacılarına, hem yeni politikaların üretilmesine, hem de özel gereksinimli üyeye sahip aile bireylerine katkıda bulunacağı düşünüyorum.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerine ilişkin algılarının belirlenmesi; problemlerinin hangi faktörlerden etkilendiğini araştırmak ve yaşadıkları sorunlarla bu faktörlerin ilişkisini tanımlamaktır. Bu genel amaç kapsamında, araştırmanın amaçları aşağıdaki sorulara cevap aramaktır:

- Özel gereksinimli kardeşe sahip bireyler, yaşantılarını nasıl algılamaktadırlar?
- Özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin anneleri, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarını nasıl algılamaktadırlar?
- Özel gereksinimli bireylerin kardeş problemleri ile;
- özel gereksinimli kardeşin eğitim alıp almama durumuna, cinsiyetine, yaşına; normal gelişim gösteren kardeşin cinsiyetine, kardeşin yaşına, kardeş sayısına; ve
- annenin öğrenim düzeyine göre farklılık göstermekte midir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Özel gereksinimli kardeşi ile birlikte yaşamakta olan normal gelişim gösteren kardeşlerin gündelik yaşamda bir çok değişken açısından farklılığa sebep olmakta ve ibriktelik psikolojilerinde uyum sağlama ve çocukların gelişimleri açısından zorluklar çekmelerine sebep olabilmektedir(Brody, 1998; Saban, 2010; Aytekin, 2016). Bilimsel araştırmalarla, bu bilgilerin edinilmesi ve yaşanan olumsuzluklar etkileyen faktörlerin belirlenmesiyle, bu güçlüklerle başedilmesine yönelik öneriler ve hizmetlerin geliştirilip düzenlenmesi mümkün olabilecektir. Bu durumda özel

gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarına ilişkin olarak kendilerinin ve annelerinin kendileri ile ilgili algılarının değerlendirmelerini araştıran çalışmalar önem taşımaktadır.

Özel gereksinimli olmak, kişinin kendisinin ve yakın çevrelerinin yaşantılarına önemli etki yaratan bir husustur(Yavuz ve Coşkun, 2014). Özel gereksinimli bireyler, içinde bulundukları fiziksel ve sosyal çevre ile birlikte ele alınarak yaşantılarının durum değerlendirmesi yapmak gerekmektedir. Toplumların kültürel özellikleri, kardeşlerin aile içinde yaşadıkları sorunlar açısından önemlidir. Bu ilişkinin özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişim gösteren kardeşlerin yaşadıkları toplumda zorlukları göğüsleyebilmeleri açısından incelenmesi önem taşır.

Türkiye’de özel gereksinimli bireylerin sayısı azımsanamayacak bir sayıdadır. TÜİK 2011 Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre; toplam özel gereksinimli birey nüfusunun 4.882.841 kişi olduğu ve özel gereksinimli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise % 6.6’dır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Eylül 2017 verilerine göre toplam özel gereksinimli birey nüfusu 5540 kişi, özel gereksinimli birey nüfusunun toplam nüfus (2015 hane halkı işgücü anket sonuçlarına göre) içindeki oranı ise %1.85’dir. Haliyle, bu özelliğin özel gereksinimli bireylerin aile ve sosyal çevreleri konusunun öneminin derecesini de göstermektedir.

KKTC’de özel gereksinimli bireylere yönelik hizmetler, kamudaki bürokrasi ve yetki karmaşası nedeni ile çoğu zaman yeterli değildir. Dolayısı ile ailelerin görevli önemli hale gelmektedir. Kurum desteklerinin yeterli gelmediği koşullarda, bu ihtiyaçları aile tedarik etmeye gayret göstermektedir. İşte bu durumda, ailenin önemli parçası olan kardeşlere çok büyük ve önemli görevler düşmektedir. Bu durum ise kardeşlerin bir takım zorluklarda karşı karşıya gelmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu sebeple bu çalışmanın özel gereksinimli kardeşe sahip bireyler için yapılacak araştırmalara da ışık tutabileceği düşüncesindeyim. Ayrıca bu çalışmanın, hem kuramsal açıdan, hem de uygulama açısından alana katkıda bulunacağı düşüncesindeyim. Çalışmanın, alan yazınındaki bu konudaki bilgi boşluğunu önemli ölçüde dolduracağına inanıyorum. Buna ek olarak, KKTC’nde konuya ilişkin olarak eksiliği duyulan sosyal politika ve sosyal hizmet açısından

somut olarak geliştirilmiş çözüm önerilerinin geliştirilmesinde de bu çalışmanın yararlı olacağına inancındayım.

1.4. Sınırlılıkları

Bu araştırma, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerden, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 80 kişi ve 2018 yılının Şubat – Haziran ayları arasında KKTC’de ikmet edenler ile sınırlıdır.

Bu araştırma, normal gelişim gösteren kardeş ve özel gerkesinimli birey annelerinden araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 80 kişi ve 2018 yılının Şubat – Haziran ayları arasında KKTC’de ikmet edenler ile sınırlıdır.

1.5. Tanımları

Özel Gereksinimli (Engelli) Birey: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey. (Engelliler Hakkında Kanun Madde 3- (Değişik:6/2/2014-6518/63 md., Madde: 3c).

Kardeş İlişkileri: Kardeş ilişkileri en küçük kardeşin doğumundan yaşamın sonuna kadar devam eden, diğer ilişkilerden daha uzun süren bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Ahmetoğlu, 2004). Kardeş ilişkileri diğer ilişkilerden farklı olarak iki insanı yaşamın kritik basamaklarına duyuşsal ve fiziksel bağlarla hazırlar. Kardeşler hiçbir zaman bitmeyecek bir ilişki içinde olurlar (Kaminsky, Dewey, 2001).

Algı: Psikoloji ve bilişsel bilimlerde duyuşsal bilginin alınması, yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesi anlamına gelir (Schacter, 2011). Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre ise algı, bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma, idrak demektir.

Özel Gereksinimli Bireylerde Kardeş İlişkileri: Özel gereksinimli birey ile normal gelişme gösteren kardeşi arasındaki kardeşlik ilişkisini ifade eder. Özel gereksinimli kardeş ile yaşama, normal gelişim gösteren kardeşlerin gündelik yaşantılara çok fazla açıdan değişikliklere neden olmakta, psikolojik olarak uyum ve

gelişimlerinde zorluklar çekmelerine sebebiyet verebilmektir (Mc Hale ve Gamble 1989).

1.6. Kısaltmalar

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

TC : Türkiye Cumhuriyeti

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

KPA : Kardeş Problemleri Anketi

ŞKDDÖ : Schaeffer Kardeş Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği

Ö.G. : Özel Gereksinimli

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümünde, özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerin yaşantıları, yaşadıkları zorluklar ve kardeşleriyle ilişkileri, kardeş ve anne algılamalarına göre kardeşleri ile ilişkileri ile kavramsal açıklamalar ile yurt içinde ve yurt dışında ki araştırmalara yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye’de, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde ve dünyada ‘özel gereksinimli birey’in tanımına yönelik yasal düzenlemelerden de kısaca söz edilmiştir.

2.1. Özel Gereksinimli Bireyin Tanımı

İlgili alanyazını incelendiğinde, özel gereksinimli bireye ilişkin bir çok tanım yapılmıştır. Tanımlarda geçen engel, engellilik ,özür,özürlü,özürlülük,sakat,sakatlık gibi tanımlar, tanımları aynı şekilde verilerek değiştirilmemiş ve bununla beraber araştırmanın tümünde ‘özel gereksinimli birey’ veya zaman zaman yine anlamı bozmamak amacıyla “engelli” ifadesini kullanmak uygun görülmüştür.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2009)’de “engelli kavramı, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir” tanımlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti (TC) 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa göre engellilik; doğuştan veya sonradan herhangi bir sakatlık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmaktadır (TC Resmi Gazete, 2005).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet’nde ise Engellileri Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası (64/1993, 51/1994, 52/2000, 69/2006 ve 39/2014 Sayılı Yasa altında düzenlenen Özel Sektörde Engelli İstihdamının Desteklenmesi Tüzüğüne göre; doğuştan veya sonradan herhangi bir sakatlık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel,

ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi ile talasemialı veya ortak hücre anemili (sickle-cell) olma hali olarak tanımlanmaktadır (KKTC Resmi gazete, 27 Kasım 2014, sayı: 236). Halk Sağlığı Sözlüğünde ise bu konudaki kavramlarla ilgili tanımlamalar şu şekildedir: Engellilik hiçbir işlevsel kısıtlamaya neden olmayacak kadar önemsiz olabileceği gibi kişinin işlevlerini (fonksiyonlarını) sınırlayıcı da olabilir. Bu durumda ortaya çıkan duruma iş göremezlik denir (Öztek, 1998).

Aykara (2015)'ya göre ise özel gereksinimli kişiler; beden, zihnen veya bir takım ruhsal farklılıklarından ötürü, sosyal görevlerini toplumun diğer üyeleri kadar yerine getiremeyen ve gerekli destek hizmetlerinin sağlanmasıyla sosyal görevlerini yeniden kazanabilecekleri ve toplumla kaynaşarak olan kişiler olarak tanımlanmıştır.

Başgöl ve Satılık (2012) ise engelliliği, doğuştan ya da sonradan herhangi bir hastalık ya da kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamama olarak tanımlanmaktadır.

Zengin ve Eryılmaz (2013)'a göre engellilik, bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden belirli oradan, sürekli olarak fonksiyon ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin normal yaşam gereklerine uyamama durumu olarak tanımlanmaktadır.

İngiltere Equality Act 2010'a göre engelli birey; günlük aktivitelerini yerine getirebilme kabiliyetini olumsuz etkileyen uzun vadeli ve önemli bir zihinsel veya fiziksel eksikliği olan birey olarak tanımlanmaktadır.

The Americans with Disabilities Act Amendments Act (ADAAA), 2009, engelli bireyi, bir veya birden fazla önemli yaşam aktivitesini önemli bir şekilde kısıtlayan fiziksel veya zihinsel bozukluğu olan kişi olarak tanımlamaktadır.

Özel gereksinimli olmak, genel anlamı ile bireylerin doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle zihinsel, fiziksel, duygusal, ruhsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle aktivitelere katılmada, bir topluma dahil olmada yani toplumsal yaşama uyum sağlamada ve günlük gereksinimlerini karşılamada

belirli sınırlılıklara sahip olma durumudur (Barnes 2002, Swain 2003, Tregaskis 2004).

2.1.1. Özel Gereksinimli (Engelli) Olma Nedenleri

Özel gereksinimli birey olma nedenleri doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2009; T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Engelli Bireyler Modülü, 2011; Yavuz, 2016).

2.1.1.1. Doğum öncesi nedenler (Prenatal nedenler)

Doğum öncesi engellilik nedenleri arasında annenin beslenme bozukluğu, aşırı stres ve yorgunluğu, akıl ve kalp rahatsızlıkları, hormonal bozukluklar yer almaktadır. Ayrıca hamileliğin ilk 3 ayında geçirilen ateşli hastalıklar, travmalar, bakteriyel ve viral enfeksiyonlar, çocuk düşürme çabaları, annenin çeşitli metabolik, sistematik hastalıkları, doğum kanalının yapısal bozuklukları, gebelik döneminde kontrolsüz kullanılan ilaçlar, alkol ve uyuşturucu maddeler, radyoaktif yanıklar, yakın akraba evlilikleri, kan uyuşmazlığı gibi hamilelik süresince oluşan olumsuzluklar engelliliğe yol açmaktadır (Baykan, 2000; T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999; Aral ve Gürsoy, 2009; T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Engelli Bireyler Modülü, 2011; Üşenmez, 2013; Yavuz, 2016).

2.1.1.2 Doğum sırasındaki nedenler (Perinatal nedenler)

Doğum kanalının enfeksiyonları, geliş pozisyonu anomalileri, forceps ve vakumla doğum, erken ve geç doğum, dar pelvis, asfiksi, kordon komplikasyonları, çoğul gebelikler ve travma gibi doğum sırasında oluşan olumsuzluklar engelliliğe yol açmaktadır. Doğumun yetkili kişilerce, uygun çevre şartlarında yapılmaması da anne ya da bebeğin ölümüne veya çocuğun engelli kalmasına sebep olmaktadır (Baykan, 2000; T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999; Aral ve Gürsoy, 2009; T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Engelli Bireyler Modülü, 2011; Üşenmez, 2013; Yavuz, 2016).

2.1.1.3 Doğum sonrasındaki nedenler (Postnatal nedenler)

Diare, menenjit, kızamık, kızamıkçık, difteri, boğmaca, suçiçeği, ensefalit, çocuk felci, kızıl, sarılık, kalp rahatsızlıkları, dengesiz ve yetersiz beslenme, geçirilen ateşli hastalıklar, çocuğun sakinleşmesini sağlayacak uyuşturucu madde niteliğindeki ilaçların kullanımı, çocuğun kundaklanması, ayrıca bebeğin gürültülü ve sağlıklı şartlarda yetiştirilmesi gibi ilk bebeklik ve çocukluk yıllarında karşılaşılan sorunlar, komplikasyonları nedeniyle engelliliğe yol açmaktadır (Baykan, 2000; T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999; Aral ve Gürsoy, 2009; T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Engelli Bireyler Modülü, 2011; Üşenmez, 2013; Yavuz, 2016).

2.1.1.4. Diğer Nedenler

Ev kazaları, iş kazaları, trafik kazaları, savaşlar ve doğal afetler, yakın akraba evlilikleri, ana-çocuk sağlığı ve aile planlamasındaki aksaklıklar ile yaşlılık diğer engellilik nedenlerindendir (Baykan, 2000; T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999; Aral ve Gürsoy, 2009; T.C.Milli Eğitim Bakanlığı; Üşenmez, 2013).

2.2. Kardeş İlişkileri

Çalışmanın bu kısmında, öncelikli olarak yapılan tez çalışmasının kavramsal yaklaşımı olan kardeş ilişkileri kuramı, sonrasında ise özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarına ilişkin çeşitli özellikleri ele alınmıştır. Kardeşler arası ilişkilerle, yaşamımızın her döneminde, gelişime bağlı olarak farklı özellikler ve rollerle yüz yüze gelmekteyiz. Kardeşler arasındaki ilişkilerin doğru anlaşılabilmesi için her gelişim dönemi kendi içinde ve kendine has özellikleri ile ele alınmalıdır. Ahmetoğlu (2004)'na göre gelişim dönemlerine atlamada, bireyin yaşantısında pek çok önemli değişiklikleri ile birlikte gelir.

Diğer ilişkilerden farksız olarak, kardeş ilişkileri de yaşayan ilişkilerdirler ve kardeşlerinin değişip gelişmesi ölçüsünde bu ilişkinin boyutu da değişip gelişmektedir. Özel gereksinimli kardeşe sahip olan her bireyin verdiği tepkiler de onun yaşı ve gelişim düzeyine göre farklılaşmaktadır. Özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişen birey de içinde bulunduğu duruma uyum sağlamaya ve

zorluklarla başa etmeye çalışırken zamanla değişmeye meyil göstermektedir (Ahmetoğlu ve Aral, 2004, Üstündağ ve Bumin, 2014).

2.2.1. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerde Kardeşler Arası İletişimi Etkileyen Faktörler

Ailenin büyüklüğü, sosyo-ekonomik düzeyi, dinsel özellikleri, tutum ve beklentileri, özel gereksinimli kardeşin özellikleri, normal gelişen kardeşin özellikleri, gibi faktörle bir biri ile etki içinde çocukların özel gereksinimli kardeşe uyum sağlamalarını, göstermiş oldukları duygusal ve davranışsal reaksiyonlarına etki göstermektedir(Zoltan, 2005; Mutlu, 2013). Bu sayede kardeşler arası ilişkiler de direk ya da dolaylı olarak etkilenebilmektedir. Kardeşlerin yaşamlarında değişikliklere neden olan bu etmenler, onların duygusal, davranışsal güçlükler yaşamalarına ve ilişkilerinde sorunlara neden olabilmektedir (Ahmetoğlu-Aral, 2004; Ertürk, 2009).

2.2.2. Özel Gereksinimli Kardeşi olan Bireylerin Yaşadıkları Güçlükler

Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmak, normal gelişim gösteren çocukların gelişimsel ve ruhsal süreçlerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Özel gereksinimli kardeşe sahip olan çocuklarla yapılan araştırmalara bakıldığında, bu deneyimlerin çocukların sosyal ve duygusal yaşamalarına zarar verici olabileceği görülmektedir (McHale ve Gamble, 1989; Zoylan, 2005). Zoylan (2005)'a göre, özel gereksinimli çocuk ve yetişkinlerin kardeşleri ihtiyaç duydukları ilgi ve desteği nadiren alabilmektedirler. Bu nedenle bazı kardeşler duygusal açıdan sorunlar yaşayıp en az özel gereksinimli kardeşleri kadar bakım ve desteğe gereksinim duymaktadırlar. Aykara (2015) ise, özel gereksinimli bir kardeşle yaşamını sürdüren kişilerin stres durumlarının daha fazla olduğu, psikolojik uyum ve gelişmelerinde problemler yaşadıkları belirtmiştir.

2.2.2.1. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerin Kardeş İlişkileri

Özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın normal gelişim gösteren birey üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar genellikle bir birinden farklı sonuçlar ortaya koyarlar. Bu araştırmalarda ortaya çıkan bulgular normal gelişen kardeşin özel gereksinimli kardeşinden hem olumlu hem de olumsuz etkilendiğini ortaya

koymaktadırlar (Powell ve Ogle 1985, Mc Kaminsky ve Dewey 2001, Bayhan ve Yükselen 2001, Ahmetoğlu 2004, Zoylan 2005, Ünal ve Baran 2011; Aykara, 2015).

2.2.2.1.1 Olumsuz Etkiler

Özel gereksinimli bir kardeşle yaşamının getirdiği olumsuz etkileri ele alan faklı araştırmalar yapılmış, sonuç olarak normal gelişim gösteren kardeşlerin suçluluk, utanç, boş vermişlik ve kusurlu/eksik olma gibi olumsuz duygular yaşadıkları ortaya çıkmıştır (İçöz, 2001; Aksoy ve Yıldırım, 2008). Normal gelişim gösteren kardeşlerin ağır davranış problemlerine sahip oldukları ve gelecek hakkında daha çok kaygı duydukları ve kardeşlerini bir yük olarak kabul ettikleri belirtilmiştir (Nixon ve Cummings, 1999; Ahmetoğlu, 2004; Zoylan, 2005).

Ahmetoğlu (2004)' na göre; özel gereksinimli bir kardeşi olan okul öncesi dönemdeki normal gelişim gösteren çocukların kafaları karışabilir, şaşırabilir, korku hissedebilir, üzülebilir ve kızabilirler. Normal gelişim gösteren kardeşler anne ve babanın özel gereksinimli kardeşe verdikleri zamanı reddedilme olarak hissedebilir ve gücenip, kızabilirler. Onlar anne ve babalarının özel gereksinimli kardeşlerini daha çok sevdiklerini düşünebilirler (Senner ve Fish, 2012; Mutlu, 2013). Bu yaştaki normal gelişen çocuklar, özel gereksinimli kardeşin fiziksel görünüşünü ya da davranışsal tepkilerini taklit edebilirler. Okul öncesi dönemdeki normal gelişen çocukların, davranışsal gelişimlerinde gerileme olabilir veya tam tersine “mükemmel” çocuğa uygun davranmaya çalışabilirler (Powell ve Ogle 1985; Valdivieso ve diğ., 1988; Bayhan ve Yükselen 2001; Zoylan 2005).

Okul dönemi, özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişim gösteren kardeşler için toplum tepkilerine en çok duyarlı oldukları zor bir dönemdir. Kardeşlerinin engelinin görünümü ve yaşına bağlı olarak toplumun olumsuz tepkiler vermesi ile bu dönemde yüzleşebilirler. Özel gereksinimli kardeşin dış görünümü veya uygun olmayan davranışları karşısında utanma ve sıkılma duygusuna kapılabilirler. Bu durumlar karşısında bazan kardeşlerine karşı korumacı davranış geliştirebilirler, bazan kendileri özel gereksinimli olmadıkları için suçluluk duyabilirler bazan da kardeşlerinin engelinin bulaşıcı olduğu gibi bir endişe içine girebilirler (Powell ve Ogle 1985, Crouthamel 1988; Ahmetoğlu, 2004; Martirosyan, 2013).

Özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişen bireylerin ergenlik döneminde, özel gereksinimli kardeşlerini gelecekte nelerin beklediği, özel gereksinimli kardeşlerinin toplumda Kabul görüp görmeyeceği ve evlenecekleri kişinin özel gereksinimli kardeşini kabul edip etmeyeceği gibi konularda merak ve endişe içinde olabilirler. Gelecekte özel gereksinimli kardeşlerinin sorumluluğu ve kendi çocuklarında da böyle bir engel teşkil eden durumun olup olmayacağı kaygısını taşıyabilirler (Powell ve Ogle 1985, Bayhan ve Yükselen 2001; Ahmetoğlu, 2004; Ertürk, 2009).

2.2.2.1.2 Olumlu Etkiler

Normal gelişen kardeşler üzerinde olumsuz etkilerin yanı sıra olumlu etkiler de araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu olumlu etkiler ise bireysel arası farklılıklara dair anlayışlı olma, duyarlılık, sorumluluk ve yardım etme davranışında artış ve daha olumlu bir kardeş etkileşimine sahip olma, özel gereksinimli kardeşinin büyümesine ve gelişiminde kendisinin katkısının olması sebebinden kendi ile gurur duyma temalarını içermektedir (Kaminsky ve Dewey, 2001; Ahmetoğlu, 2004; Ertürk, 2009; Mophosho, Widdows ve Gomez (2010); Martirosyan, 2013; Üstündağ ve Bumin, 2014),

Graff, Mandleco, Dyches, Coverston, Roper and Freeborn, (2012), down sendromu ile birlikte başka sağlık sorunları da yaşayan 23 özel gereksinimli bireyin normal gelişen yetişkin kardeşleri üzerinde yaptıkları araştırmalarında, normal gelişen kardeşlerin çoğunluğunun (21/23), özel gereksinimli kardeşe sahip olmayı olumlu değerlendirip daha yüksek bir anlayış ve sorumluluk sahibi olduklarını söylediklerini belirtmiştir. Araştırma sonucu, normal gelişen kardeşlerin, böyle bir kardeşe sahip olmakla daha iyi bir birey olduklarına inadıklarını ve özel gereksinimli kardeşlerini, yaşadıkları zorluklara rağmen olumlu olabildikleri için takdir ettiklerini ortaya koymuştur.

Kaminsky ve Dewey (2001), otistik, down sendromlu ve normal gelişen kardeşe sahip 90 çocuk üzerinde yapmış olduğu araştırmanın sonunda özel gereksinimli çocukların (otistik ve down sendromlu) kardeşlerinin, normal gelişen çocukların kardeşlerinden daha fazla özel gereksinimli kardeşlerini takdir ettiklerini belirlemiştir. Ayrıca özel gereksinimli kardeşi olmayan çocuklardan daha az

rekabetçi olduklarını ve özel gereksinimli kardeşleriyle daha az kavga ettiklerini ortaya koymuştur.

2.2.2.2. Özel Gereksinimli Kardeşi Olan Bireylerin Aile ve Toplum İlişkileri

Dyson, Edgar ve Crnic'e göre (1989) özel gereksinimli çocuğun engelinin kardeşler üzerindeki etkisi; ebeveyn ilgisinden yoksun kalmayı, artan çocuk bakım sorumluluklarını, özel gereksinimli kardeşin sınırlılıklarının yarattığı baskıyı, toplum tarafından etiketlenmeyi, normal kardeş etkileşiminin yitimini, ailedeki rollerin değişmesini ve ailede stres ve kederi içermektedir. Aykara (2015)'a göre ise zihinsel özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşadığı problemler, ebeveynleri ve arkadaş çevreleri ile ilişkileriyle ve aile içinde toplumsal cinsiyet konusunda kardeşlerinin bakım sorumluluğuna dair kendi üstlerine aldıkları görevlerde oldukça yakından bağlantılı olan kabullenememe, kardeşlerinin sağlık sorunları, evden kaçma davranışları, sosyo-ekonomik yeterli olmayışları, fiziksel çevre etmenleri ve gelecek kaygısı gibi problemlerdir.

Ahmetoğlu (2004) araştırmasında, ailenin ekonomik durumu, anne ve babanın eğitim seviyesi ve engelin durumu ve derecesi ile normal gelişim gösteren kardeşlere verilen görevler arasında da ilişki olduğundan bahsetmektedir. Ahmetoğlu (2004)'na göre, bu durum hem kardeşlerin psiko-sosyal gelişimlerine hem de aile bireyleri üzerindeki kaygı seviyelerini artırmaktadır. Ertürk (2009), çalışmasında, normal gelişim gösteren kardeşlerin, ebeveynlerinin beklentilerinden kendilerini kurtaramayacaklarını hissetmeleri halinde, kendi entelektüel yeteneklerinde güven eksikliği yaşayabilirler. Ayrıca okulda özel gereksinimli kardeşlerine yönelik olumsuz arkadaş tutumlarından doğrudan etkilenebilir ve kendilerinin özel gereksinimli kardeşleri gibi arkadaşlarından farklı olduklarına inanabilirler. Benzer şekilde, McHale ve diğ., (1986), normal kardeşlerin, özel gereksinimli kardeşleri ve arkadaşları arasındaki olumsuz ilişkiler nedeniyle, daha çok arkadaşlık problemi yaşamak zorunda kaldıklarını ve bunun kendilerinde stres ve kaygı yarattığını belirtmektedirler.

2.4 İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın bu bölümünde, özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerle ilgili yapılan yurtiçi ve yurtdışı araştırmalara yer verilmiştir.

2.4.1 Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Şen (1991) çalışmasında, Ankara Sağırılar Okuluna öğrenim görmekte olan yaşları 12 ve 17 arasında değişen 64 çocuğun kardeşlerinin yaşadığı psikolojik yaşantılarını, farklı değişkenler açısından farklılaşma durumlarını, kardeşlerin psikolojik durumlarını ve ebeveynlerin kaygı düzeylerinin arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Kullandıkları ölçekler ise; işitme özel gereksinimli çocukların kardeşlerine ‘Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeği’, ‘Kardeşler Kaygı ve Kaygı Kaynakları Ölçeği’ , çocukların ebeveynlerine de Aile Duygu ve Düşüncelerini Anlama Ölçeği şeklindedir. Çıkan sonuçlara göre kardeşler arası psikolojik yaşantılarda çocuğun eğitim durumu, cinsiyet, özel gereksinimli çocuğun cinsiyeti ve özel gereksinimli çocuğun yaşının büyük veya küçük olması gibi etmenlerin fark yaratmadığı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak kardeşlerin benlik kavranları ile psikolojik yaşantıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Şenel (1995) çalışmasında, yaşları on üç ve yirmi arasında değişen 30 normal gelişim gösteren ve 30 zihinsel özel gereksinimi olan, otizm ve Down sendromlu kardeşi olan çocuklardaki kaygı seviyelerindeki durumu incelemiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacı ile hazırlanan bilgi formu çocuklara verilmiştir. Ölçek olarak, Özürü ve Hastalığı Bulunan Ailelerin Kaygı ve Endişe Düzeyini Ölçme Aracı ve Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Çıkan sonuçlara göre, özel ihtiyacı olan kardeşi olan çocukların kaygı seviyeleri, özel gereksinimli kardeşi olmayan çocukların kaygı seviyelerinden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Fakat özel gereksinimli kardeşi olan çocukların kaygı seviyelerinin; kız ve erkek değişkenine, ailedeki kişi sayısı ve aldıkları eğitimin seviyesine göre de farklılaşmadığı görülmüştür. Her iki çalışma grubunun, yetersizliğe yönelik tutumları arasında da fark bulunmadığı, tutumlar açısından kız veya erkek oluşu , ailedeki kişi sayısı ve aldıkları eğitimin seviyesine göre herhangi bir fark olmadığı görülmüştür.

Pirimoğlu (1996) çalışmasında, özel gereksinimli kardeşe sahip olan 90 çocuk ve annelerinin bulunduğu çalışma grubunda özel gereksinimi çocuğa sahip annelerin çocuklarının davranış sorunları ile ilgili bilgi almayı hedeflemiştir. Bu çalışmada özel gereksinimli kardeşi bulunan çocukların, özel gereksinimi kardeşi olmayan bireylere göre daha fazla davranış sorunu yaşadığı ve bu problemlerinin, erkeklere göre daha fazla olduğu ve annenin kaygı düzeyi ile daha fazla ilişkili olduğu saptanmıştır. Özel gereksinimli kardeşe sahip olan kızların saldırgan tavırların fazla olduğu ve depresyona meyil gösterdikleri, erkeklerinde aynı şekilde depresyona ve okulda çeşitli problemler yaşadığını tespit etmiştir.

Bayhan ve Yükselen (2001) çalışmasında görme, işitme, bedensel ve zihinsel özel ihtiyacı olan yedi yaş üzerindeki normal gelişimini sürdüren çocukların özel ihtiyacı olan kardeşleri ile arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 36 maddeden oluşturulan ‘Kardeş Problemleri Anketi’ özel gereksinimli kardeşi olan çocuklara araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan bilgi formu ve 24 madde ve 4 boyuttan (kabul etme, düşmanlık, destek ve utanma-sıkılma) oluşan ‘Schaeffer Kardeş Değerlendirme Ölçeği’ özel gereksinimi olmayan, gelişimi normal çocukların annelerine uygulanmıştır. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre normal gelişim gösteren çocukların özel ihtiyacı olan kardeşleri ile ilgili yaşadığı sorunlarda; özel ihtiyacı olan kardeşinin cinsiyeti ve yaşının önemli olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra annelerin yaptığı kardeş ilişkileri değerlendirmelere göre ise normal gelişim gösteren çocukların cinsiyet ve yaşının, özel ihtiyacı olan çocukların engel türüne göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Kaminsky ve Dewey (2001) çalışmasında, normal gelişim gösteren çocuklar ile onların Otistik ve Down Sendromlu kardeşleri ile arasında ilişkileri araştırmıştır. Araştırmaya yaşları sekiz ve on sekiz arasında değişen 30 kişilik gruplardan oluşan toplam 90 çocuk katılmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan çocuklarının anne babalarına ailenin demografik özelliklerini belirlemek için ‘Aile Bilgi Formu’, ebeveynlerin çocuklarını değerlendirdikleri ‘Vinelve Uyumlu Davranış Ölçeği’ normal gelişim gösteren çocuklara kardeşler arası ilişkiyi belirlemek için ‘Kardeş İlişkileri Ölçeği’. Otistik kardeşlere otizmin derecesine belirlemek için ‘Gilliam Otizm Derecelendirme Ölçeği’ uygulanmıştır. Yapılan araştırmanın sonuçları incelendiğinde; üç grupta da kardeşlerin arasındaki ilişkinin olumlu olduğu belirlenmiştir. Down Sendromu olan çocuklar kardeşler arası ilişkilerinin yakınlık

boyutunda aldıkları puanlar diğer iki gruba göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kardeşler arası ilişkinin çekişme boyutunda ise Otistik ve Down Sendromlu çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre daha az puan aldıkları görülmüştür. Kardeşler arası ilişkilerin rekabet boyutunda ise gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Ahmetoğlu ve Aral (2004) çalışmalarında, normal gelişime sahip çocuklar ve onların zihinsel özel gereksinimi olan kardeşleri ile ilgili yaşadıkları sorunları belirlemeyi ve bu çocukların zihinsel özel gereksinimi olan kardeşleri ile aralarındaki ilişkilerinin hem kendilerini hem de annelerinin değerlendirmesini amaçlamaktadır. Araştırmaya katılan 256 zihinsel özel eğitilmiş çocuk, Edirne ilinin merkezinde bulunan Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Engelli Çocuklar için Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne kayıtlıdır. Araştırmaya katılan tüm çocuklar öz anne, baba ve kardeşleri ile birlikte yaşamaktadır. Çocukların yaşları sekiz ve on sekiz arasında değişen normal gelişim gösteren kardeşleri ve anneleri olmak üzere toplam 512 kişi araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeler ise 'Genel Bilgi Formu' ve 'Kardeş Problemleri Anketi' ve 'Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği' kullanılmıştır. Genel Bilgi Formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Araştırmaya katılan gelişimi normal olan çocukların Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin empati, nazik olma, uzak durma ve çekinme, empati, fiziksel saldırganlık alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaz iken birliktelik ve ilgili olma alt boyutunda anne ve kardeş algılarındaki farklılığın anlamlı ilişkide olduğu saptanmıştır.

Zoylan (2005) çalışmasında, özel gereksinimli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin ilişkilerini karşılaştırmıştır. Bu araştırmada amaçlanan özel gereksinimli kardeşi olan ile olmayan bireylerin kardeş ilişkilerini belirlemektir. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 107 kişinin özel eğitim almakta olan down sendromlu ve otistik çocukların yaşları 12 ve 23 arasında değişen kardeşleri ile özel gereksinimi olmayan aynı yaş grubunda bulunan ergenlerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan 36 bireyin down sendromlu kardeşi, 31 bireyin otistik kardeşi ve 40 kişinin normal gelişim gösteren kardeşi vardır. Normal gelişim gösteren kardeşi olan bireyler kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Ölçek olarak kullanılan 'Kardeş İlişkileri Anketi' Furman ve Buhrmester (1985) tarafından özel gereksinimli kardeşi olan ve olmayan kişilere kardeş ilişkilerinin niteliğine dair bilgi

edinmek için geliştirilmiştir. Bunun dışında katılımcıların demografik özellikleri belirlemek amacı ile araştırmacının hazırladığı bilgi formu uygulanmıştır. Araştırma sonucunda özel gereksimli kardeşi olan ve olmayan kişiler arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Kardeş ilişkileri anketinin çatışma ve rekabet alt boyutunda özel gereksimli kardeşi olmayan bireyler olanlara göre daha yüksek puan almışlardır. Bunun yanı sıra kardeş ilişkileri anketinin sıcaklık-yakınlık ve göreceli konum-güç alt boyutlarında özel gereksimli kardeşi olan ve olmayan kişiler arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Kardeş ilişkileri Anketi'nin "göreceli konum/güç" ve "sıcaklık/yakınlık" boyutlarında gruplar arası farklılaşma görülmemiştir. Benzer şekilde kardeş ilişkileri anketinin; kardeşin yaşı , cinsiyeti, kardeşle arasındaki yaş farkı , aile tipi ve ailedeki çocuk sayısı değişkenleri arasında gruplar arasında herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Fakat sosyo-ekonomik düzey ile kardeş cinsiyeti arasında anlamlı bir etki bulunmuştur. Araştırmaya katılan grupların tümünde kız bireyler kardeş ilişkileri anketinin sıcaklık-yakınlık ve göreceli konum-güç alt boyutunda erkek bireylere göre daha yüksek puanlar almıştır. Yine kardeş ilişkileri anketinin çatışma alt boyutunda orta gelir düzeyinde olan kardeşler daha yüksek puan almıştır.

Ertürk (2009) çalışmasında, özel gereksimli ve normal gelişim gösteren kardeşi olan bireyler ve annelerinin ilişkileri araştırmıştır. Araştırmada model olarak ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılımcı grubunu 2008-2009 eğitim öğretim yılında Edirne il merkezi MEB(Milli Eğitim Bakanlığı)'na bağlı resmi ilkokullarında eğitimine devam etmekte olan yaşları 8 ile 11 arasında değişen 30 zihinsel özel gereksimli çocuğun yaşları 9 ile 18 arasında değişen ve normal gelişim gösteren kardeşleri ve annelerinden oluşturulan 60 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın karşılaştırma grubu ise, karıştırılmış eğitime dahil olmayan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Edirne il merkezinde bulunan resmi ve özel eğitim kurumlarında eğitimine devam eden benzer özellikler gösteren 30 özel gereksimli çocuğun kardeşleri ve anneleri olmak üzere toplam 60 olmak üzere toplamda 120 kişi çalışmaya dahil edilmiştir.

Ertürk (2009), yaptığı araştırma 'Kardeş Problemleri Anketi'nden aldıkları puanlar doğrultusunda gelişimi normal seyreden kardeşlerin, özel gereksimli kardeşlerinin yaş ve cinsiyetlerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği buna karşın normal gelişim gösteren kardeşlerinin yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve annesinin

öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bundan farklı olarak yine Ertürk (2009) gelişimleri normal olan kardeşlerin Schaefer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutlarından olan nazik olma boyutundan aldıkları puanlar ile Kardeş Problemleri Anketinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Fakat yine Schaefer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin fiziksel saldırganlık alt boyutundan aldıkları puan ile Kardeş Problemleri Anketinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Ünal ve Baran (2011) çalışmalarında, zihinsel olarak özel gereksinimi olan kardeşleri olan normal gelişim gösteren çocukları incelemiştir. Çalışma kapsamında normal gelişim gösteren yaşları 9 ile 17 arasında değişen 39'u erken 55'i kız olmak üzere 94 çocuk ve onların kardeşlerinden oluşan özel eğitim ve rehabilitasyonokulunda öğrenimine devam etmekte olan yaşları 5 ile 15 arasında değişen 51'i kız 43'ü erkek olmak üzere 94 özel gereksinimli çocuk alınmıştır. Yapılan araştırmanın verileri araştırmacı tarafından hazırlanan genel bilgi formu ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanarak toplanmıştır. Bulgular ışığında çıkan sonuçlara göre; normal gelişim gösteren çocukların davranışları üzerinde zihinsel olarak özel gereksinimli olan kardeşlerinin yaşlarının etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak normal gelişim gösteren çocukların ailelerinin zihinsel olarak çocuklarının tanısında ve ailelerin eğitimsel durumunu bilmesinin kardeş davranışları üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Mutlu (2013) çalışmasında özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerin evliliğe olan tutumların bazı değişkenler açısından ilişkisini araştırmıştır Mutlu çalışmasında mevcut bir durumu araştırdığından, betimsel tarama yöntemini kullanmıştır. Yapılan araştırmanın çalışma grubunu yaşları 18 ile 30 arasında değişen normal gelişim gösteren bekar 55'i erkek 65'i kadın olmak üzere 120 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmanın bilgilerinin toplandığı “Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği” Ertuğrul(2008) tarafından geliştirilmiştir. Bunun yanında araştırmacı tarafından katılımcıların demografik bilgilerini belirlemek için hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bulgular doğrultunda çıkan sonuçlara göre ; özel gerksinimli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren erkek bireylerde evliliğe yönelik tutumların negatif olduğu saptanmıştır. Ayrıca ebeveynleri ile yaşayan bireylerin ebeveynleri ile yaşamayan bireylere göre evliliğe yönelik tutumlarının

daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında özgürlük seviyesinin evliliğe yönelik tutumları olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Son olarak ise özel gereksinimli kardeşi ile ilgilenen bireylerin ilgenmeyenlere göre evliliğe yönelik tutumu daha olumsuz olduğu saptanmıştır.

Aykara (2015) çalışmasında, zihinsel olarak özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerin yaşantıları ile ilgili algılarını belirlemeye çalışmıştır ve yaşadıkları problemlerle ilgili belirledikleri çözüm stratejilerini sosyal rol kuramı açısından incelemiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ile yazılmış ve örnekleme olarak kartopu örnekleme kullanılmıştır. Bu yolla zihinsel özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren 19' u kadın 9 'u erkek bireye ulaşılmıştır. Çalışmanın verilerini yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan veriler tematik analiz ile çözümlenmiştir. Bulunan sonuçlara göre yaşadıkları önemli sorunların zihilsen olarak özel gereksinimli kardeşinin bakımının güçlüğüne, anne ve babalarının ilgisizliğine, girdikleri çevrenin gösterdiği aşırı olumsuz davranışlara ve yine toplumsal cinsiyet rollerine göre old belirlenmiştir. Yaşadıkları tüm sorunların toplumsal cinsiyet başlığı etrafında toplandığı için zihinsel olarak özel gereksinimli kardeşin kız ve erkek oluşuna göre farklılık göstermektedir.

Çınar, Kartal ve Aslan (2017) çalışmalarında, özel gereksinimli kardeşi olan ve olmayan normal gelişim gösteren bireylerin karşılaştırılmalı incilemesini amaçlamıştır. Yapılan araştırmanın çalışma grubunu özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren 60 çocuk ve annesi oluşturmaktadır. Karşılaştırma grubunda ise normal gelişim kardeşi olan normal gelişim gösteren 60 çocuk vardır. Çalışmanın örnekleminde toplam 120 katılımcı bulunmaktadır. Çalışmanın bilgileri araştırmacı tarafından hazırlanan bilgi formu ve Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği Anne ve Kardeş Formu tarafından toplanmıştır. Yapılan araştırmanın bulgularına göre özel gereksinimli kardeşi olan bireylerin yaş ve kardeş arası ilişkide anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Ayrıca özel gereksinimli kardeşi olan bireylerde Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeğinin empati, nazik olma, empati kurma birli- ilgi olma alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Araştırmanın karşılaştırma grubunda ise sadece nazik olma alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

2.4.2 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Mc Hale ve diğ., (1986) çalışmalarında normal gelişim gösteren , zihinsel olarak özel gereksinimli ve otistik olan yaşları 15 ile 16 arasında değişen 90 çocuğun kardeşleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmacılar kardeşler ile bire bir görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmeler yüz yüze gerçekleşmiştir. Yapılan bu görüşmelerde çocuklara kardeşleri ile ilişkileri, kardeşlerine yönelik olan tutumları ve akran ilişkilerinde kardeşleri olan ilişkilerinin etkileri konuları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Bunlardan ayrı olarak sağlıklı çocuklara özel gereksinimli kardeşi sahip olmak ile ilgili yaşadıkları sorunlarla ilgili 36 maddeden oluşan Kardeş Problemleri anketi uygulanmıştır.

Verilen bu anketteki sorular özel gereksinimli kardeşe dair endişe, toplumun özel kardeşi reddetme duyguları, ebeveynlerin özel gereksinimli kardeşi tercih etme durumları, ebeveynlerin ve yaşıtlarının özel gereksinimli kardeşe yönelik tepkileri, özel gereksinimli kardeşinin sorunları ile baş etme algıları, kardeşi yük olarak görme eğilimi ve özel gereksinimli kardeşin yetersizliklerini telafi etme sorumluluğunu içermektedir. Bunun yanında çalışmaya katılan annelere Schaefferin Kardeş Davranışı Değerlendirme ölçeği olan 24 maddeden oluşan anket uygulanmıştır. Bu formda verdikleri yanıtlar ile annelerin özel gereksinimli kardeşe olan kabul, düşmanlık , fiziksel saldırganlık, destek ve utanma sıklık boyutlarına karşı pozitif veya negatif algı eğilimleri belirlemek amaçlanmıştır.

Bulgular doğrultusunda çıkan sonuçlara göre anneler çocukları arasındaki ilişkiyi olumlu olarak belirtmişlerdir. Özel gereksinime sahip ailelere göre ; normal gelişime sahip çocuğu olan anneler kardeşler arasındaki ilişkiyi daha olumsuz olduğunu belirtmişlerdir. Yine genel olarak tüm anneler olumlu davranışların olumsuz davranışlar olarak göre daha fazla yaşandığını belirtmişlerdir. Sadece özel gereksinimli kardeş sahibi olan normal gelişim gösteren çocukların kardeşin aile içinde aldığı rolü pozitif yönde algıladıkları, gelişimini normal olarak devam eden kardeşe sahip çocuklarınsa aile içindeki rollerini daha yakın ilişkiler olarak algıladığını belirtmişlerdir.

Özel gereksinimli çocuğun gelecek konusundaki kaygıları, anne babaların özel gereksinimli çocuğa karşı alakasının fazla olarak algıladığı ve özel gereksinimli çocuğun anne baba reddinin algılamasının kardeşler arası ilişkinin olumsuz yönde

algılaması ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bundan başka normal gelişim gösteren çocuklara göre anne babaların çok az da olsa özel gereksinimli çocuğun geleceğiyle ilgili kaygılandıklarını belirtmişlerdir.

Stoneman ve diğ. (1988) çalışmalarında, aynı cinsiyette olan zihinsel olarak özel gereksinimi olan çocukların, yaşı özel gereksinimi olan çocuktan büyük olan kardeşin ev ve özel gereksinimli kardeşin sorumlulukları ve yaşlıları ile ilişkileri ve sosyal hayatlarında yaptıkları etkileşimler boyutlarınca normal gelişim gösteren çocuklar ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmanın ölçeği Schwirian tarafından geliştirilmiştir. Ölçekler özel gereksinimli çocuğun bakımı ile ilgili yükleri, ev içindeki sorumlulukları, yaşlıları ile olan ilişkileri ve sosyal etkinlikleri ile alakalı bilgilerin bulunduğu ölçeği kendi yaptığı çalışmaya entegre ederek özel gereksinimi olan çocuk ve annelerine yapılmıştır. Yapılan araştırmadan bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre; gerek özel gereksinimli gerekse normal gelişim gösteren çocukların kendilerinden yaşça erkek kardeşlerinin ev dışı sosyal alanlarda olan işlerde kız kardeşlerin ise ev içinde sorumluluklar aldıkları görülmüştür.

Özel gereksinimli kardeşin sorumlulukları ile en fazla görevi özel gereksinimli kardeşten büyük olan kız kardeş alırken, özel gereksinimi olan kardeşten yaşça büyük erkek çocuğun kontrol grubunda yer alan normal gelişim gösteren büyük kız kardeşler düzeyinde sorumluluk sahibi olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte özel gereksinimi olan çocukların bakım ve sorumlulukları ile alakadar olan kardeşlerin, kardeşleri ile üstünden fazla sorumluluk almaları sebebi ile sosyal çevreleri ile olan ilişkileri ve ev dışında olan faaliyetlere dahil olma vesilesinin azalmış olduğu bundan kaynaklı çocukların psikolojileri ile ilgili negatif tutum sergileyebileceklerini ve kardeş ilişkilerinin olumsuz ayrışmalara gidildiği belirlenmiştir.

Gold (1993) çalışmasında, normal gelişim gösteren 34 erkek çocuk ile 22 otistik erkek çocuğun kardeşlerinin evdeki işlerde aldığı görevler ve kardeşlere aile içinde verilen sorumluluklar açısından karşılaştırmalı inceleme yapmıştır. Katılımcılara Gold tarafından geliştirilen kardeşlerinin bakımı ve ev içindeki sorumluluklarını değerlendirmek için otistik erkek çocuğa sahip anneler ve kardeşler ile görüşerek ‘Çocuk Davranış Ebeveyn Formu’ ve ‘Çocukluk Depresyon Envanteri’ ve Çocuk Davranış Ebeveyn Formu’ uygulanmıştır. Sosyal uyum problemleri

bakımından normal gelişim gösteren çocuk kardeşleri ile otistik kardeşi olan çocuklar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Normal gelişim gösteren çocukların kardeşleri, otistik erkek çocukların kardeşlerine göre depresyon puanları daha düşüktür. Otistik erkek çocukların erkek kardeşlerinin hem otistik çocukların kız kardeşlerinden hem de engeli bulunmayan çocukların kız kardeşlerinden evin içinde olan sorumlulukları ile az uğraştıkları görülmüştür. Otistik erkek çocukların kız veya erkek kardeşleri arasında aile tipi-sosyal uyum ve depresyon-sosyal uyum açısından ciddi bir farkın olmadığı belirlenmiştir.

Hallahan ve Kauffman (1998) çalışmalarında, özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren çocukları incelemiştir. Çıkan sonuçlara göre özel gereksinimli kardeşi olan çocuklarının bir kısmının pozitif bir kısmının negatif yönde etkilenmesinin tam bir açıklamasının olmadığını söylemişlerdir. Bunun yanı sıra özel gereksinimli kardeşi olan çocuğun özel gereksinimli kardeşine negatif tutum sergilemesinin 3 temel etkisinin olacağını belirtmişlerdir. Bu etkiler, n ilki kardeşlerin yaşlarının arasının az olması, kardeşlerin cinsiyetinin aynı olması ve yaşı özel gereksinimli kardeşinden büyük olan kız çocukları kardeşleri ile alkali olma ve onların bakımı ile ilgilenme durumunda kalmaları sebebi ile kardeşlerine karşı erkek çocuklara göre negatif tutum gösterdikleri belirlenmiştir.

Brody, Stoneman, Smith, ve Gibson, (1999) yaptıkları çalışmada, Amerika'nın güneyinde kırsal alanda yaşamakta olan yaşları 9 ile 12 arasında değişen 85 çocuğun kardeşleri ile aralarındaki ilişkinin kalitesinin ebeveynlerin psikolojik durumlarının yarattıkları etkiyi araştırmıştır. Araştırmada kardeşlere bu ilişkiyi belirlemek amacı ile 'Kardeş İlişkileri Ölçeği' uygulanmıştır. Anne babaların disiplin sağlamak için çözüm yollarını değerlendirdiği çocuklar için hazırlanmış ebeveyn davranışlarını değerlendirdikleri bir form ve anne babalara çocuklarını değerlendirdikleri ,çocuklarının kendi kontrollerini değerlendirdikleri bir form ve davranış problemleri ölçeği verilmiştir. Anne babaların psikolojik durumlarını belirlemek amacıyla 'Depresyon Ölçeği' ve 'Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği' ile 'Ahron'un İşbirliği Kalitesi' ölçeği ve 'O 'Leary -Porte Ölçeği' ve İlişkileri Değerlendirme Ölçeği uygulanmıştır. Ölçeklerle toplanan verilerin sonucunda ise; ailelerin çekirdek veya geniş olduğu fark etmeksizin anne babaların çocuklarını daha çok destekledikleri ilişkilerde ilişkilerin daha yakın ve samimi olduğu saptanmıştır. Yine elde edilen bulgular doğrultusunda kardeşleri ile ilgilenme, onların yemeklerini

yedirme ve onlarla etkinlik yapma davranışlarının çocuklarının oto kontrol ve davranışlarını sistemli planlama kabiliyeti ile alakalı olduğu tespit edilmiştir.

Orsmond ve Seltzer (2000) çalışmalarında, özel gereksinimli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukları çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre; kız çocuklarının özel gereksinimli kardeşe bakma , onları pozitif yönde motive etme konusunda erkeklere göre daha fazla puan aldıkları saptanmıştır. Kız çocukların özel gereksinimli kardeşinin yetenek ve gereksinimleri ile alakalı erkeklerden daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip oldukları , özel gereksinimli kardeşlerinin fiziksel bakımı hakkında anne baba ile daha çok konuştukları, özel gereksinimi olan kardeşleri ile daha çok zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

Pilowsky, Doppelt, Gross-Tsur and Shalev (2004), araştırmalarında, otizimli kardeşi olan çocukların sosyal ve duygusal uyumlarını inceleyerek otizimli kardeşe sahip olmanın yüklediği genetik sorumluluk ve çevresel faktörlerin etkilerine karşı bu çocukların yılmazlığını araştırdılar. Araştırmada, otistik kardeşi olan 30, zihinsel özel gereksinimli kardeşi olan 28 ve gelişimsel dil bozukluğu olan kardeşe sahip 30 çocukların arasında sosyal-duygusal uyum, davranış problemleri, sosyalleşme becerileri ve kardeş ilişkileri açılarından kıyaslamalar yapıldı. Araştırmacılar, dört otistik kardeşi olan, üç zihinsel özel gereksinimli kardeşi olan ve 7 gelişimsel dil bozukluğu olan kardeşi olan ve kişilik bozukluğu tanısı konulanların dışındakilerin kardeşlerinin durumuna iyi uyum sağladıklarını bulmuşlardır.

Benderix (2007), araştırmasında, otistik ve zihinsel engelli kardeşe sahip farklı beş aileden gelen 14 bireyin o günkü ve geçmişteki deneyimleri incelemeyi amaçladı. Nitel yöntemi kullanılarak yapılan araştırmada, otistik ve zihinsel engelli kardeşler yeni açılan bir grup evine alınmadan önce normal gelişen kardeşlerle kişisel görüşmeler yapıldığı belirtildi. Araştırmacı, verileri analizini yedi farklı boyutu ele alarak yaptı: Bu boyutlar, erken gelişmiş sorumluluk, keder, korkutucu davranışlara maruz kalma, empatik duygular, grup evinin bir rahatlatma getireceği umudu, fiziksel şiddetin kardeşi güvensiz ve endişeli yapması, arkadaşları ile ilişkilerin olumsuz etkilenmesi olarak belirtildi. Araştırmada, sağlıklı bireylerin otistik ve zihinsel engelli kardeşlerinin bir grup evine yerleştirilmesinin onların problemlerini azalttığı stress düzeylerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varıldı.

Heller ve Arnold (2010), zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli insanların uzayan yaşam süreleri ile ebeveynlerinin yaşlandıkları gerçeğinin, kardeşlerin bu popülasyonun yaşamlarında oynadıkları rolün önemini artırmakta olduğunu ve bunun bir sonucu olarak bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğuna dikkat çektikleri çalışmalarında, İngilizce dilindeki zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli yetişkinlerin kardeşleri ile ilgili alanyazınını gözden geçirip üç ana soruya odaklanmışlardır: (1) zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın normal gelişim gösteren birey üzerindeki psikososyal sonuçları nelerdir? (2) Hangi faktörler kardeş ilişkisinin özelliği ile ilgilidir? (3) Geleceğin planlanması, ebeveynlerin artık bakım sağlayamayacağı zamanlar ve gelecekteki ilişkiler de dahil olmak üzere, hangi faktörler ile ilgilidir? Heller ve Arnold (2010), bu alanyazını taraması kapsamında, 1970–2008 dönemini kapsayan ve 21 yaşın üzerindeki yetişkin kardeşler ile ilişkileri, psikososyal sonuçları ve /veya gelecekteki planlamaya katılımı konu alan yayınlanmış çalışmaları incelemişlerdir. Bu bağlamda yirmi üç ilgili çalışma belirleyen Heller ve Arnold (2010), bu çalışmaların karşık bir çalışma olduğunu fakat özel gereksinimli bir kardeşe sahip olmanın psikososyal sonuçlarını olumlu bir tablo olarak sergilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar, normal gelişim gösteren kardeşlerinin, özel gereksinimli kardeşleriyle uzun süreli yakın ilişkiler içinde olma eğiliminde olduklarını ve her ikisi de yaşlandıkça daha fazla destekleyici rol üstlenmeyi beklediklerini göstermişleridir.

Martirosyan (2013) çalışmasında, özel gereksinimli çocuğu olan bir ailede kardeş ilişkilerini araştırarak hem özel gereksinimli kardeşlerin hem de ebeveynlerin bakış açılarından kardeş ilişkilerini incelemeyi ve bu ilişkilerin içerdiği çeşitli yönlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Martirosyan (2013), Down sendromlu 11 yaşında bir kız çocuğu ve 10, 7 ve 5 yaşlarında kardeşleri olan bir ailede vaka çalışması olarak yaptığı araştırmasında, Down sendromlu çocuk ve üç kardeşi için “Kinetik Aile Çizimi” yöntemi uyguladığını annesi ve babası ile de derinlemesine görüşmeler yaptığını belirtmiştir. Araştırma bulgularının Down sendromlu çocuk ile kardeşleri arasındaki sıcak ve destekleyici ilişkilerin varlığını ortaya koyduğu belirtilirken, çocukların ‘Kinetik Aile Çizimleri’, kardeşlerin Down sendromlu kız kardeşlerini aktif, mutlu ve eşit bir kardeş olarak algıladıklarını göstermiştir. Çalışmada bulguların, babanın ve annenin görüşme verilerinin tutarlı olduğu ve “Kinetik Aile Çizimi” bulgularını destekler nitelikte olduğunu saptamıştır.

Ebeveynlerin, özel gereksinimli olan ve normal gelişme gösteren çocukları arasında özenli ve yakın ilişkiler içinde olduğunu da belirtmiştir. Martirosyan (2013), araştırmanın olumlu bulgularının bu vaka çalışmasında baskın olmasına rağmen, bazı zorlukların da ortaya çıktığına dikkat çekerek, bunların, Down sendromlu çocuğun akranları tarafından sosyal olarak dışlanması ve Down sendromlu çocuğun sağlık problemlerinin kapsamlı bakım gerektirmesi durumunda ebeveyn dikkatini dengelemedeki zorluklarla ilgili olduğunu ifade etmiştir.

Shivers and Dykens (2017), çalışmalarında, zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli erkek veya kız kardeşlerin normal gelişen kardeşlerinin önemli olduğunu ancak bu kardeşlerin, üzerinde çalışılmamış aile üyeleri olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar, önceki çalışmaların çoğunluğunun ebeveynlerin kardeş sonuçları bidirimlerine dayalı olduğunu ve bu çalışmada kardeşlerin kendileri ile ilgili yaptıkları bildirimlerin kullanılmasının araştırmaya önemli bir katkı sağladığını belirttiler.

Shivers and Dykens (2017), bu çalışmada, ergen kardeşlerin zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli olan ve normal gelişim gösteren kardeşlerine karşı duygularını ve daha geniş yönleriyle kardeş empatisi değerlendirmişlerdir. Veriler 97 ebeveyn-kardeş çiftinden internet üzerinden ulusal bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Shivers and Dykens (2017), zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin, hedef çocuğa karşı, normal gelişen bireylerin kardeşlerinden daha fazla kaygı duyduğunu bildirmişlerdir. Shivers and Dykens (2017)'a göre, çalışma bulgularında, hedef çocuğa yönelik kardeşlik duyguları hem ebeveyn hem de hedef çocuk faktörleriyle ilişkiliydi, ancak bu yalnızca zihinsel ve gelişimsel özel gereksinimli bireylerin aileleri arasındaydı.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma özel gereksinimli bireylerin kardeşleri ile yaşadıkları problemleri anne ve kardeş algısına göre belirlemek amacıyla yapılmış bir araştırmadır. Bu problemleri ve algıları belirlemek için araştırma nitel desende tasarlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2008)'in de söylediği gibi nitel araştırmalarda, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarda, reel ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. Bu yöntem insanların yaşamışlarının nasıl olduğu, nasıl konuştuklarını, nasıl davrandıklarını ve neye nasıl tepki gösterdiklerini anlamaya çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılarak, özel gereksinimli bir kardeşe sahip olma durumunu deneyimleyen bu bireyler ile annelerinin özel gereksinimli kardeş ile kardeşlik ilişkilerini kendi algılamaları doğrultusunda anlamaya çalışılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırma çalışma gurubunu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ikamet eden ve araştırmayı gönüllü olarak katılmayı kabul eden 80 özel gereksinimli bireylerin kardeşleri ve anneleri ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı

	n	%
Ö.G. Bireyin cinsiyeti		
Kadın	39	48,75
Erkek	41	51,25
Ö.G. Bireyin yaşı		
12 yaş ve altı	22	27,50
13-18 yaş arası	29	36,25
18 yaş ve üzeri	29	36,25
Ö.G. Bireyin öğrenim durumu		
Kaynaştırma eğitimi alıyor	11	13,75
Özel eğitim merkezine devam ediyor	42	52,50
18 yaş üstü rehabilite merkezine devam ediyor	27	33,75
Kardeş sayısı		
İki kardeş	54	67,50
Üç kardeş	26	32,50
Ö.G.B. Kardeşinin cinsiyeti		
Kadın	52	65,00
Erkek	28	35,00
Ö.G.B. Kardeşinin yaşı		
12 yaş ve altı	18	22,50
13-18 yaş arası	30	37,50
18 yaş ve üzeri	32	40,00
Ö.G.B. Annesinin öğrenim durumu		
İlkokul	35	43,75
Ortaokul	17	21,25
Lise	21	26,25
Lisans	7	8,75

Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin, kardeşlerinin ve annelerinin tanıtıcı özellikleri Tablo 1 de verilmiştir. Tablo 1’de araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, %48,75’inin kadın ve %51,25’inin erkek olduğu görülmüştür. Özel gereksinimli

bireylerin %27,50'sinin 12 yaş ve altı, %36,25'inin 13-18 yaş arası ve %36,25'inin 18 yaş ve üzeri yaş grubunda yer aldığı görülmüştür. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireylerin %13,75'inin kaynaştırma eğitim aldığı, %52,50'sinin özel eğitim merkezine devam ettiği, %33,75'inin ise 18 yaş üstü rehabilitasyon merkezine devam ettiği görülmüştür. Özel gereksinimli bireylerin %67,50'sinin iki kardeş ve %32,50'sinin üç kardeş olduğu saptanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin tanıtıcı özellikleri incelendiğinde, %65,0'inin kadın ve %35,0'inin erkek olduğu, %22,50'sinin 12 yaş ve altı, %37,50'inin 13-18 yaş arası ve %40,0'ının ise 18 yaş ve üstü yaş grubunda bulunduğu tespit edilmiştir. Özel gereksinimli bireylerin annelerinin eğitim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde, %43,75'inin ilkokul, %21,25'inin ortaokul, %26,25'inin lise ve %8,75'inin üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerinin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgiler Forumu ve Kardeş Problemleri Anketi ile Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Anne formu ve Kardeş forumu) kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumlarının, kardeşlerinin cinsiyet, yaşlarının ve özel gereksinimli bireylerin annesinin eğitimi durumunun belirlenmesi amacıyla hazırlanmış soruların yer aldığı bu bölüm araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

3.3.2. Kardeş Problemleri Anketi

Araştırmaya katılan özel gereksinimli bireylerin kardeşleri ile yaşadıkları problemlerin belirlenmesi amacıyla orijinali Taylor (1974) ve McHale ve arkadaşları (1986) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlama çalışması Ahmetoğlu (2004) tarafından yapılan “Kardeş Problemleri Anketi” uygulanmıştır. Kardeş Problemleri Anketi kardeşlerin, özel gereksinimli kardeşlerine yönelik yaşamış oldukları problemlere dair doğru ve yanlış şeklinde yanıtlanan 19 addeden oluşmaktadır. Ölçekte bulunan maddelere doğru denmesi halinde 1 puan, yanlış denmesi halinde

ise 0 puan verilmektedir. Ölçekte bulunan 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 ve 19 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Kardeş Problemleri Anketinden alınacak olan yüksek puan, kardeşin özel gereksinimli bireyle yaşadığı problemlerin az olduğunu göstermektedir. Ahmetoğlu (2004) tarafından yapılan geçerlik-güvenirlilik çalışmasında Kardeş Problemleri Anketinin tek boyutlu olduğu ve toplam varyansın %30'unu açıkladığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada yapılan Cronbach alfa testi sonuçları incelendiğinde, Kardeş Problemleri Anketine ait Cronbach alfa değeri 0,857 olarak hesaplanmıştır.

3.3.3. Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği

Bu ölçek Schaeffer-Edgerton tarafından geliştirilmiş ve 1986 yılında Mc Hale ve arkadaşları tarafından tekrar gözden geçirilmiş, normal gelişimli çocuklar ile kardeşleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla normal gelişim gösteren sağlıklı kardeşe annesine uygulanabilen bir ölçme aracıdır. Ölçeğin Türkçe dilindeki geçerlik-güvenirlilik çalışması Ahmetoğlu ve Aral tarafından 2008 yılında yapılmıştır.

Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği 30 maddeden oluşan ve beşli likert tipi derecelendirmeye geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçekte bulunan maddelere verilen yanıtlar “hiçbir zaman=1 puan”, “nadiren=2 puan”, “bazen = 3 puan”, “sık sık=4 puan” ve “her zaman=5 puan” olacak şekilde puanlanmaktadır. Ölçekte yer alan 2, 8, 10, 12, 20 ve 21 numaralı maddeler ise 5’ten 0’a doğru ters puanlanmaktadır. Ahmetoğlu ve Aral (2008) tarafından yapılan geçerlik-güvenirlilik çalışması sonucunda Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin orijinaline uygun olarak 5 alt boyuttan oluştuğu saptanmıştır. Ölçekte yer alan 1, 2, 4, 8, 10, 12, 20 ve 21 numaralı maddeler nazik olma alt boyutunu oluşturmaktadır ve bu alt boyuta ait Cronbach alfa değeri 0,83’tür. Ölçekteki 5, 7, 14, 15, 23 ve 26 numaralı maddeler uzak durma-çekinme alt boyutunda olup, bu alt boyuta ilişkin Cronbach alfa değeri 0,71 bulunmuştur. 3, 6, 9, 11, 17, 22 ve 25 numaralı maddeler birliktelik-ilişkili olma alt boyutunu oluşturmuş ve Cronbach alfa değeri 0,90’dır. Ölçekte yer alan empati alt boyutuna ait maddeler 13, 16, 28, 29 ve 30 numaralı maddelerdir ve bu Cronbach alfa değeri 0,80’dir. Ölçekte bulunan 18,24 ve 27 numaralı maddeler fiziksel saldırganlık alt boyutunu oluşturmakta olup, bu alt boyuta ait Cronbach alfa değeri 0,73 bulunmuştur. Bu araştırmada toplanan verilerin güvenilirliği için yapılan

Cronbach alfa testi sonuçlarına göre ölçekte yer alan alt boyutların Cronbach alfa katsayıları 0,715 ile 0,872 arasında değişmektedir.

Form değerlendirilirken her bölüm ayrı ayrı kendi içinde puanlanır. Her bölümden ayrı ayrı alınan yüksek puanlar o bölüme ilişkin olumlu oranları verir. Başka bir deyişle, özel gereksinimli bireyin normal gelişen kardeşi eğer nazik olma bölümünden yüksek puan almışsa, o bireyin kardeşiyle ilişkilerinde nazik olduğunu; eğer fiziksel saldırganlık bölümünden yüksek puan almışsa, o bireyin kardeşiyle ilişkilerinde fiziksel olarak saldırgan olduğunu gösterir (ŞKDDÖ Kardeş Formu, EK-3; ŞKDDÖ Anne Formu, EK-4)

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri 2018 yılını Şubat – Haziran ayları arasında ev ziyareti yapılarak bireysel görüşme yöntemi ile toplandı. Uygulamaya geçilmeden önce araştırma kapsamına alınan bireylere çalışmanın bilimsel niteliği aktarılmış ve toplanan verilerin gizliliği konusunda bilgi verilmiştir. Bunlardan sonra araştırmacı tarafından hazırlanmış olan katılımcıların demografik bilgilerini belirlemek için yapılmış olan Kişisel Bilgi Formu katılımcılara verilmiş ve araştırmacının da yardımı ile anneler tarafından doldurulmuştur. Yapılan uygulama esnasında annelerin doğru işaretleme yapıp yapmadıkları kontrol ve hazırlanan adımlara uygun işaretleme yapmayan anneler yönlendirme yapılarak doğru işaretleme yapması sağlanmıştır. Annelere ŞKDDÖ anne formu verilmiş ve formların nasıl doldurulacağı anlatılmıştır. Anneler bireysel olarak ve kendileri okuyarak ŞKDDÖ'ni cevaplandırılmıştır. Kişisel Bilgi Formu ile ŞKDDÖ'nin anneler tarafından doldurulması herbiri için 30- 35 dakika kadar süre almıştır.

Araştırma kapsamında olan normal gelişim gösteren kardeşler ile de kendi özel programlarına uyum sağlayan günde, yine bireysel olarak ailenin görüşme odasında görüşülmüş ve araştırmanın amacı açıklanmıştır. Daha sonra araştırmacı, normal gelişim gösteren kardeşlere KPA ve ŞKDDÖ kardeş formunu sırasıyla vermiş ve formların nasıl doldurulacağını anlatmıştır. Uygulama sırasında kardeşlerin doğru işaretleyip işaretlemedikleri denetlenmiş ve yönergeye uymayanlar yönlendirilmiştir. Anket ve anketin kardeşler tarafından doldurulması herbiri için yaklaşık 20-25 dakika sürmüştür.

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesinden yazılı izin alınmıştır (EK -6).

3.5. Verilerin Analizi

Bu araştırmada uygulanan anket formu ve ölçek vasıtasıyla toplanan verilere ait bulgular Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 24.0 veri analizi yazılımıyla toplanmıştır. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumlarının, kardeşlerinin cinsiyet, yaşlarının ve özel gereksinimli bireylerin annesinin eğitimi durumu frekans analizi ile belirlenmiştir. Kardeş Problemleri Anketi ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine ilişkin ortalama, standart sapma, alt ve üst değer gibi tanımlayıcı istatistikler gösterilmiştir.

Katılımcıların tanıtıcı özelliklerine göre Kardeş Problemleri Anketi ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında, öncelikle ölçeklerden elde edilen puanların normal dağılıma uyum gösterme durumu Shapiro-Wilk testi ile test edilmiş ve normal dağılıma uyum göstermediği saptanmıştır. Buna göre tanıtıcı özelliklere göre Kardeş Problemleri Anketi ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği puanları karşılaştırılırken parametrik olmayan hipotez testleri kullanılmıştır. Yapılan karşılaştırmalarda bağımsız değişken, cinsiyet gibi iki gruplu ise Mann-Whitney U testi, eğitim durumu gibi üç ve daha fazla gruplu ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

4.1. Normal Gelişen Kardeşinin Özel Gereksinimli Kardeşi ile İlişkisine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden ve Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden aldıkları puanlar ve bu puanların sosyo-demografik özelliklere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2

Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketine verdikleri yanıtlar

Madde No	$\bar{X}$	ss
1-.....büyüdüğünde daha fazla mı problem olacak ? merak ediyorum.	0,49	0,50
2-.....nin daima engelli olup olmayacağını merak ediyorum. ?	0,58	0,50
3-.....nin büyüdüğünde bir mesleği olup olmayacağını merak ediyorum.	0,00	0,00
4- İnsanların benim engelli bir kardeşim olduğunu bilmemelerini isterdim.	0,83	0,38
5- Bazen keşke ayrılıp gitse diyorum.	0,90	0,30
6- Bazen.....özel muamele gördüğü için onun şanslı olduğunu düşünüyorum.	0,64	0,48
7- .....nin engelli olması konusunda konuşmaktan hoşlanmadığım zamanlar vardır.	0,64	0,48
8- Arkadaşlarıma .....hakkında açıklama yaparken zorlanırım.	0,73	0,45
9- Annem ve babam genellikle .....ye bakmaktan hoşlanırlar.	0,00	0,00
10-Annem ve babam .....ye daha fazla yardım edemedikleri için kendilerini kötü hissediyorlar.	0,51	0,50
11- Keşke başka birine .....ile ilgili problemlerimi ve endişelerimi	0,61	0,49

anlatabilsem

Madde No	$\bar{X}$	ss
12- İnsanlar benimle .....hakkında konuşmaktan çok rahatsızlık duyuyorlar.	0,78	0,42
13- Bazen.....nin ailemizin planlarına engel olmasından hoşlanmıyorum.	0,71	0,46
14- .....nin planlarıma engel olma şeklini zaman zaman beğenmiyorum.	0,66	0,48
15- .....yüzünden aile hayatımız diğer ailelerdekinden oldukça farklıdır.	0,56	0,50
16- Aptalca bir düşünce ama bazen kendimin ne kadar zeki olduğumu merak ediyorum.	0,64	0,48
17- .....nin engelli olması nedeniyle anne ve babamı memnun etmek için okulda başarılı olmaya çalışıyorum.	0,54	0,50
18- Annem ve babamın benimle gerçekten gurur duymasını isterim, sadece engelli olduğu için değil.	0,00	0,00
19- .....zeki olmadığından annem ve babam için keşke çok daha zeki olabilsem.	0,75	0,44

Tablo 2’de araştırmaya katılan özel gereksinimli bireylerin kardeşinin kardeşlik problemleri anketine verdikleri yanıtlar verilmiştir. Tablo 2. incelendiğinde katılımcıların genel olarak olumlu önermelere doğru, olumsuz önermelere ise yanlış şeklinde yanıt verdiği saptanmıştır. Katılımcıların en yüksek puan aldığı önermeler “5- Bazen keşke ayrılıp gitse diyorum.”, “4- İnsanların benim engelli bir kardeşim olduğunu bilmemelerini isterdim.” , “12- İnsanlar benim .....hakkında konuşmaktan çok rahatsızlık duyuyorlar.” ve “19- .....zeki olmadığından annem ve babam için keşke çok daha zeki olabilsem.” önermeleridir. Katılımcıların en düşük puan aldıkları önermeler ise “3-.....nin büyüdüğünde bir mesleği olup olmayacağını merak ediyorum.”, “9- Annem ve babam genellikle .....ye bakmaktan hoşlanırlar.”, “18- Annem ve babamın benimle gerçekten gurur duymasını isterim, sadece olduğu için değil.” meddeleridir.

Tablo 3.

Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketinden aldığı puanlara ilişkin betimsel istatistikler

	n	$\bar{X}$	ss	min.	max.
Kardeş Problemleri Anketi	80	10,55	4,27	0	16

Tablo 3.'te araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireylerin kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlara ilişkin tanımlayıcı (betimsel) istatistikler verilmiştir. Tablo 3. İncelendiğinde özel gereksinimli bireylerin kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden $\bar{x}=10,55\pm 4,27$ puan aldıkları tespit edilmiştir. Kardeşlik problemleri anketinden alınan en düşük puan 0, en yüksek puan ise 16 bulunmuştur.

Tablo 4

Özel Gereksinimli Bireyin Sosyo-demografik Özelliklerine Göre Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketinden Aldığı Puanlar

	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z / X^2	p	Fark
Ö.G. Bireyin cinsiyeti								
Kadın	39	9,77	5,01	10	37,74	-1,039	0,29	
Erkek	41	11,29	3,32	12	43,12			
Ö.G. Bireyin yaşı								
12 yaş ve altı	22	9,41	3,97	10	33,34	8,573	0,01*	1-3
13-18 yaş arası	29	9,55	4,87	10	35,98			2-3
18 yaş ve üzeri	29	12,41	3,20	13	50,45			
Ö.G. Bireyin öğrenim durumu								
Kaynaştırma eğitimi	11	9,91	3,88	11	35,64	7,671	0,02*	1-3
Özel eğitim merkezi	42	9,67	4,29	10	35,32			2-3
18 yaş üstü rehabilite merkezi	27	12,19	4,05	13	50,54			
	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z / X^2	p	Fark

Ö.G.B. Kardeşinin								
Kadın	52	10,65	4,45	11,5	41,49	1082,5 0	0,60	
Erkek	28	10,36	3,97	12	38,66			
Ö.G.B. Kardeşinin								
yaşı								
12 yaş ve altı	18	8,28	4,20	9,5	27,97	8,521	0,01*	1-3
13-18 yaş arası	30	10,43	4,46	11	40,17			2-3
18 yaş ve üzeri	32	11,94	3,63	13	47,86			
Kardeş sayısı								
İki kardeş	54	10,91	4,02	12	42,02	-0,846	0,38	
Üç kardeş	26	9,81	4,75	10,5	37,35			
Ö.G.B. Annesinin								
öğrenim durumu								
İlkokul	35	9,83	4,29	10	36,44	3,875	0,27	
Ortaokul	17	10,12	4,37	12	37,47			
Lise	21	11,81	3,59	13	47,17			
Lisans	7	11,43	5,65	14	48,14			

* $p < 0,05$

Tablo 4.'te özel gereksinimli bireyin sosyo-demografik özelliklerine göre Kardeşinin Kardeşlik Problemleri Anketinden aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi sonuçları gösterilmiştir. Tablo 4. incelendiğinde, özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Özel gereksinimli bireyin yaş grubuna göre kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar istatistiksel olarak farklı bulunmuştur ($p < 0,05$). 18 yaş ve üzeri yaş grubundaki özel gereksinimli bireylerin kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar diğer yaş gruplarındaki özel gereksinimli bireylere göre daha yüksek bulunmuştur. Araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin eğitim durumuna göre kardeşinin kardeşlik problemleri anketi puanları arasındaki farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). 18 yaş rehabilitasyon merkezine giden özel gereksinimli bireylerin kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar diğerlerine göre daha yüksektir. Özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaş grubuna göre kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu görülmüştür ($p<0,05$). 18 yaş ve üzeri yaş grubundaki kardeşin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar, diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Özel gereksinimli bireyin kardeş sayısına ve annesinin eğitim durumuna göre kardeşinin kardeşlik problemleri anketinden aldığı puanlar istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 5.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine (Kardeş Formu) verdikleri yanıtlar

	$\bar{X}$	ss
1.Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.	4,64	0,89
2.Ona kızarım.	2,06	0,93
3.Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.	4,00	1,07
4.Onu memnun edecek şeyler yaparım.	4,39	0,97
5.Mümkünse ondan uzak dururum.	1,25	0,67
6.Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.	4,48	0,97
7.Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.	1,13	0,46
8.Onu kızdırır veya canını sıkırım.	1,51	0,99
9.Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.	4,34	0,87
10.Onunla tartışır veya kavga ederim.	1,74	0,92
11.Ona yeni beceriler öğretirim.	4,23	0,97
12.Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.	1,71	0,89
13.Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.	4,55	0,87
14.Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.	1,25	0,54
	$\bar{X}$	ss
15.Ondan utanırım.	1,11	0,53
16.Onun gelişiminden memnun olurum.	4,83	0,55
17.Onun da içinde olduğu planlar yaparım.	4,39	0,96
18.Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.	1,15	0,42

19.Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.	4,74	0,67
20.Ona kırıcı şeyler söylerim.	1,31	0,67
21.Onun duygularını incitirim.	1,20	0,74
22.Evde onunla iyi vakit geçiririm.	4,56	0,88
23.Onunla birlikte görünmemeye çalışırım.	1,51	1,22
24.Onu itip kakarım	1,06	0,33
25.Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.	4,14	1,29
26.Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.	1,21	0,63
27.Onu döverim	1,08	0,38
28.Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm.	4,61	0,88
29.Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim.	4,79	0,65
30.Onun ailede olmasından memnunum.	4,84	0,74

Tablo 5.'te araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine (Kardeş Formu) verdikleri yanıtlar verilmiştir. Tablo 5. incelendiğinde özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin genel olarak Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğindeki (Kardeş Formu) olumlu önermelere “sık sık” ve “her zaman” şeklinde yanıt verdiği, olumsuz önermelere ise “nadiren” şeklinde yanıt verdiği görülmüştür. Ölçekte yer alan ve en yüksek puan alınan önermeler “30.Onun ailede olmasından memnunum.”, “16.Onun gelişiminden memnun olurum.”, “1.Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.” önermeleri, en düşük puan alınanlar ise “24.Onu itip kakarım”, “27.Onu döverim”, “15. ondan utanırım.”, “7.Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.” önermeleridir.

Tablo 6.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanlara ilişkin betimsel istatistikler

	n	$\bar{X}$	ss	min.	max.
Nazik Olma (Kardeş)	80	23,30	3,43	15	36
Uzak Durma-Çekinme (Kardeş)	80	7,46	2,19	6	16
Birliktelik-İlgili Olma (Kardeş)	80	30,13	5,01	14	35
Empati (Kardeş)	80	23,61	2,59	13	25
Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)	80	3,29	0,78	3	7

Tablo 6.'da özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanlara ait tanımlayıcı(betimsel) istatistikler verilmiştir. Tablo 6. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Kardeş Formu) bulunan nazik olma alt boyutundan $\bar{x}=23,30\pm3,43$ puan, uzak durma- çekinme alt boyutundan $\bar{x}=7,46\pm2,19$ puan, birliktelik-ilgili olma alt boyutundan $\bar{x}=30,13\pm5,01$ puan, empati alt boyutundan $\bar{x}=23,61\pm2,59$ puan ve fiziksel saldırganlık alt boyutundan $\bar{x}=3,29\pm0,78$ puan almıştır.

Tablo 7.

Özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G. Bireyin cinsiyeti	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Nazik Olma (Kardeş)	Kadın	39	23,59	3,99	23	40,82	-0,121	0,903
	Erkek	41	23,02	2,81	23	40,20		
Uzak Durma-Çekinme (Kardeş)	Kadın	39	7,90	2,60	7	44,22	-1,544	0,123
	Erkek	41	7,05	1,64	6	36,96		
Birliktelik-İlgili Olma (Kardeş)	Kadın	39	29,62	5,87	32	39,58	-0,349	0,727
	Erkek	41	30,61	4,04	31	41,38		
Empati (Kardeş)	Kadın	39	23,62	2,93	25	42,72	-0,959	0,337
	Erkek	41	23,61	2,25	25	38,39		
Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)	Kadın	39	3,36	0,84	3	42,56	-1,248	0,212
	Erkek	41	3,22	0,72	3	38,54		

Tablo 7.'de araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Tablo 7. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Kardeş Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-ilgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 8.

Özel gereksinimli bireyin yaş grubuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	E. Bireyin Yaşı	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	x2	p	Fark
Nazik	12 yaş ve altı	22	23,36	2,56	23	43,18	0,415	0,813	
Olma	13-18 yaş arası	29	23,72	4,56	22	39,33			
(Kardeş)	18 yaş ve üzeri	29	22,83	2,65	22	39,64			
Uzak	12 yaş ve altı	22	7,09	1,66	6	38,23	4,584	0,101	
Durma-	13-18 yaş arası	29	8,31	2,84	7	47,03			
Çekinme	18 yaş ve üzeri	29	6,90	1,50	6	35,69			
(Kardeş)									
Birliktelik-	12 yaş ve altı	22	30,68	4,22	31,5	41,30	3,329	0,189	
İlgili Olma	13-18 yaş arası	29	28,24	6,15	29	34,71			
(Kardeş)	18 yaş ve üzeri	29	31,59	3,68	32	45,69			
Empati	12 yaş ve altı	22	24,32	1,49	25	45,39	8,149	0,017*	1-2
(Kardeş)	13-18 yaş arası	29	22,41	3,46	24	31,97			2-3
	18 yaş ve üzeri	29	24,28	1,71	25	45,33			
Fiziksel	12 yaş ve altı	22	3,27	0,63	3	41,55	8,906	0,012*	1-2
Saldırganlık	13-18 yaş arası	29	3,59	1,12	3	45,71			2-3
(Kardeş)	18 yaş ve üzeri	29	3,00	0,00	3	34,50			

* $p<0,05$

Tablo 8’de özel gereksinimli bireyin yaş grubuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin yaş grubunda göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Kardeş Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Özel gereksinimli bireyin yaş grubunda göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Kardeş Formu) bulunan empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ve 13-18 yaş arası özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin bu alt boyutlardan daha yüksek puan aldığı görülmüştür ($p<0,05$).

Tablo 9.

Özel gereksinimli bireyin öğrenim durumuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G. Bireyin öğrenim durumu	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X^2	p
Nazik	Kaynaştırma eğitimi	11	24,18	4,31	24	50,23	2,285	0,319
Olma	Özel eğitim merkezi	42	23,29	3,80	22,5	38,76		
(Kardeş)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	22,96	2,30	22	39,24		
Uzak Durma-	Kaynaştırma eğitimi	11	7,45	3,21	6	35,45	3,583	0,167
Çekinme	Özel eğitim merkezi	42	7,76	2,15	7	44,73		
(Kardeş)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	7,00	1,73	6	35,98		
Birliktelik-	Kaynaştırma eğitimi	11	27,09	5,89	27	27,45	4,322	0,115
İlgili Olma	Özel eğitim merkezi	42	30,21	5,09	31,5	41,50		
(Kardeş)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	31,22	4,12	32	44,26		
Empati	Kaynaştırma eğitimi	11	22,27	4,03	25	34,59	3,380	0,185
(Kardeş)	Özel eğitim merkezi	42	23,45	2,66	25	38,50		
	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	24,41	1,22	25	46,02		
Fiziksel	Kaynaştırma eğitimi	11	3,45	0,93	3	45,14	4,572	0,102
Saldırganlık	Özel eğitim merkezi	42	3,40	0,94	3	42,27		
(Kardeş)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	3,04	0,19	3	35,85		

Araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin eğitim durumuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 9.'da verilmiştir. Tablo 9. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin eğitim durumuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Kardeş Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-ilgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 10.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması(N=80)

	Ö.G.B. Kardeşinin cinsiyeti	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Nazik	Kadın	52	23,10	2,55	23	39,74	-0,402	0,687
Olma (Kardeş)	Erkek	28	23,68	4,67	24	41,91		
Uzak Durma-	Kadın	52	7,15	2,01	6	36,80	-2,148	0,032*
Çekinme (Kardeş)	Erkek	28	8,04	2,43	7	47,38		
Birliktelik-	Kadın	52	30,02	4,78	31	38,52	-1,048	0,295
İlgili Olma (Kardeş)	Erkek	28	30,32	5,49	32	44,18		
Empati	Kadın	52	23,65	2,29	25	38,07	-1,470	0,141
(Kardeş)	Erkek	28	23,54	3,11	25	45,02		
Fiziksel	Kadın	52	3,25	0,65	3	40,52	-0,016	0,987
Saldırganlık (Kardeş)	Erkek	28	3,36	0,99	3	40,46		

* $p<0,05$

Tablo 10.'da araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Tablo 10.'a göre araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde

(Kardeş Formu) bulunan nazik olma, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Kardeş Formu) bulunan uzak durma-çekinme alt boyutundan aldığı puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüş olup, erkeklerin uzak durma-çekinme alt boyutundan daha yüksek puan aldığı saptanmıştır($p<0,05$).

Tablo 11.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaşına göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması(N=80)

	Ö.G.B. Kardeşinin yaşı	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X^2	p	Fark
Nazik Olma (Kardeş)	12 yaş ve altı	18	23,33	5,13	23,5	40,28	1,585	0,453	
	13-18 yaş arası	30	23,03	3,02	22	36,77			
	18 yaş ve üzeri	32	23,53	2,60	23	44,13			
Uzak Durma-Çekinme (Kardeş)	12 yaş ve altı	18	8,61	2,59	8,5	52,64	9,284	0,010*	1-3
	13-18 yaş arası	30	7,37	1,97	6	40,38			
	18 yaş ve üzeri	32	6,91	1,96	6	33,78			
Birliktelik-İlgili Olma (Kardeş)	12 yaş ve altı	18	28,67	4,85	30,5	31,75	4,306	0,116	
	13-18 yaş arası	30	31,27	4,28	32	46,00			
	18 yaş ve üzeri	32	29,88	5,60	31	40,27			
Empati (Kardeş)	12 yaş ve altı	18	22,44	3,58	24,5	33,50	2,805	0,246	
	13-18 yaş arası	30	23,83	2,29	25	42,32			
	18 yaş ve üzeri	32	24,06	2,02	25	42,73			
Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)	12 yaş ve altı	18	3,67	1,24	3	46,06	3,592	0,166	
	13-18 yaş arası	30	3,20	0,61	3	39,62			
	18 yaş ve üzeri	32	3,16	0,51	3	38,20			

* $p<0,05$

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinisyetine göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 11.'de verilmiştir. Tablo 11. incelendiğinde araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaş grubuna göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Kardeş Formu) bulunan nazik olma, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$)

Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaşına göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Kardeş Formu) bulunan uzak durma-çekinme alt boyutundan aldığı puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır($p<0,05$). 12 yaş ve altında olan kardeşlerin uzak durma-çekinme alt boyutundan aldığı puanların 18 yaş ve üzeri olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 12.

Özel gereksinimli bireyin kardeş sayısına göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Kardeş sayısı	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Nazik Olma (Kardeş)	İki kardeş	54	23,26	3,28	23	41,23	-0,410	0,682
	Üç kardeş	26	23,38	3,77	23	38,98		
Uzak Durma-Çekinme (Kardeş)	İki kardeş	54	7,28	2,22	6	38,50	-1,227	0,220
	Üç kardeş	26	7,85	2,13	7	44,65		
Birliktelik-İlgili Olma (Kardeş)	İki kardeş	54	30,39	5,06	32	41,91	-0,787	0,431
	Üç kardeş	26	29,58	4,95	31	37,58		
Empati (Kardeş)	İki kardeş	54	23,69	2,68	25	41,08	-0,373	0,709
	Üç kardeş	26	23,46	2,42	25	39,29		
Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)	İki kardeş	54	3,20	0,63	3	38,94	-1,390	0,165
	Üç kardeş	26	3,46	1,03	3	43,73		

Araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin eğitim kardeş sayısına göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 12.'de verilmiştir. Tablo 12. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin kardeş sayısına göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Kardeş Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 13.

Özel gereksinimli bireyin annesinin öğrenim durumuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Anne eğitim	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X^2	p
Nazik Olma (Kardeş)	İlkokul	35	23,89	3,65	23	43,79	1,322	0,724
	Ortaokul	17	22,65	2,96	23	38,94		
	Lise	21	22,81	3,27	22	37,21		
	Lisans	7	23,43	3,99	22	37,71		
Uzak Durma-Çekinme (Kardeş)	İlkokul	35	7,29	1,76	6	39,84	0,513	0,916
	Ortaokul	17	7,94	2,75	6	43,35		
	Lise	21	7,57	2,58	6	40,36		
	Lisans	7	6,86	1,46	6	37,29		
Birliktelik İlgili Olma (Kardeş)	İlkokul	35	29,57	5,07	31	37,87	4,585	0,205
	Ortaokul	17	29,35	5,30	31	35,18		
	Lise	21	30,71	5,20	33	44,52		
	Lisans	7	33,00	2,38	34	54,50		
Empati (Kardeş)	İlkokul	35	23,57	2,34	25	39,16	4,915	0,178
	Ortaokul	17	22,94	3,19	25	36,00		
	Lise	21	23,76	2,81	25	41,38		
	Lisans	7	25,00	0,00	25	55,50		
Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)	İlkokul	35	3,34	0,84	3	42,31	2,256	0,521
	Ortaokul	17	3,35	0,86	3	41,65		
	Lise	21	3,24	0,77	3	38,55		
	Lisans	7	3,00	0,00	3	34,50		

Tablo 13.'te özel gereksinimli bireyin annesinin eğitim durumuna göre kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiş olup, özel gereksinimli bireyin annesinin eğitim durumuna göre kardeşinin nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

4.2. Annenin Kardeş Algısına İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin annelerinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği(Anne Formu) puanları ve sosyo-demografik özelliklere göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği(Anne Formu) puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 14.

Özel gereksinimli bireyin annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine (Anne Formu) verdikleri yanıtlar(N=80)

	$\bar{X}$	ss
1.Ona mümkün olan her şekilde yardım eder.	4,83	0,61
2.Ona kızar.	4,21	0,92
3.Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatır.	4,28	0,89
4.Onu memnun edecek şeyler yapar.	4,54	0,87
5.Mümkünse ondan uzak durur.	1,14	0,41
6.Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım eder.	4,68	0,69
7.Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanır.	1,08	0,27
8.Onu kızdırır veya canını sıkır.	4,70	0,58
9.Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretir.	4,56	0,78
10.Onunla tartışır veya kavga eder.	4,49	0,76
11.Ona yeni beceriler öğretir.	4,53	0,81
12.Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet eder.	4,41	0,88
13.Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışır.	4,71	0,68
14.Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asar.	1,31	0,85

	$\bar{X}$	ss
15.Ondan utanır.	1,15	0,66
16.Onun gelişiminden memnun olur.	4,89	0,42
17.Onun da içinde olduğu planlar yapar.	4,68	0,61
18.Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atar.	1,06	0,33
19.Ona iyi bir arkadaş gibi davranır.	4,74	0,55
20.Ona kırıcı şeyler söyler.	1,89	0,42
21.Onun duygularını incitir.	1,90	0,41
22.Evde onunla iyi vakit geçirir.	4,73	0,50
23.Onunla birlikte görünmemeye çalışır.	1,35	1,07
24.Onu itip kakar.	1,08	0,47
25.Onu bir oyun arkadaşı olarak görür.	4,16	1,33
26.Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih eder.	1,30	0,82
27.Onu döver.	1,06	0,46
28.Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösterir.	4,69	0,85
29.Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenir.	4,95	0,22
30.Onun ailede olmasından memnundur.	4,90	0,63

Tablo 14.'te özel gereksinimli bireylerin annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğine(Arne Formu) verdikleri yanıtlar gösterilmiştir. Tablo 14. incelendiğinde özel gereksinimli bireylerin annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme ölçeğinde(Arne Formu) bulunan olumlu önermelere “sık sık” ve “her zaman”, olumsuz önermelere ise “nadiren” yanıtını verdikleri görülmüştür. Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme ölçeğinde(Arne Formu) yer alan önermelerden en yüksek puan alınanlar “29.Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenir.”, “30.Onun ailede olmasından memnundur.”, “1.Ona mümkün olan her şekilde yardım eder.” önermeleri, en düşük puan alınanlar ise “7.Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanır.”, “27.Onu döver.”, “24.Onu itip kakar.” önermeleridir.

Tablo 15.

Özel gereksinimli bireyin annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanlar

	n	$\bar{X}$	ss	min.	max.
Nazik Olma (Anne)	80	41,70	3,72	26	45
Uzak Durma-Çekinme (Anne)	80	7,33	2,49	6	18
Birliktelik-İlgili Olma (Anne)	80	31,60	3,77	20	35
Empati (Anne)	80	24,14	1,76	17	25
Fiziksel Saldırganlık (Anne)	80	3,20	0,97	3	9

Tablo 15.'te araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanlar verilmiştir. Tablo 15. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin annelerinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu) bulunan nazik olma alt boyutundan $\bar{x}=41,70\pm3,72$ puan, uzak durma- çekinme alt boyutundan $\bar{x}=7,33\pm2,49$ puan, birliktelik-İlgili olma alt boyutundan $\bar{x}=31,60\pm3,77$ puan, empati alt boyutundan $\bar{x}=24,14\pm1,76$ puan ve fiziksel saldırganlık alt boyutundan $\bar{x}=3,20\pm0,97$ puan aldığı saptanmıştır.

Tablo 16.

Özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G. Bireyin cinsiyeti	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Nazik Olma (Anne)	Kadın	39	41,33	3,82	41	37,86	-1,012	0,312
	Erkek	41	42,05	3,64	43	43,01		
Uzak Durma-Çekinme (Anne)	Kadın	39	7,64	2,52	6	44,90	-1,940	0,052
	Erkek	41	7,02	2,45	6	36,32		
Birliktelik İlgi Olma (Anne)	Kadın	39	31,87	3,50	33	40,86	-0,137	0,891
	Erkek	41	31,34	4,04	33	40,16		
Empati (Anne)	Kadın	39	24,21	1,92	25	42,58	-0,978	0,328
	Erkek	41	24,07	1,62	25	38,52		
Fiziksel Saldırganlık (Anne)	Kadın	39	3,26	1,14	3	40,58	-0,076	0,939
	Erkek	41	3,15	0,79	3	40,43		

* $p<0,05$

Tablo 16.'da araştırmaya katılan özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiş olup, özel gereksinimli bireyin cinsiyetine göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Anne Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 17.

Özel gereksinimli bireyin yaş grubuna göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G. Bireyin yaşı	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X^2	p
Nazik	12 yaş ve altı	22	42,05	4,26	43	45,27	2,521	0,284
Olma	13-18 yaş arası	29	40,97	4,07	42	35,43		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	29	42,17	2,84	43	41,95		
Uzak Durma-	12 yaş ve altı	22	6,95	1,89	6	38,55	1,019	0,601
Çekinme	13-18 yaş arası	29	7,38	2,99	6	39,03		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	29	7,55	2,38	6	43,45		
Birliktelik-	12 yaş ve altı	22	31,50	3,89	32,5	40,93	1,470	0,480
İlgili Olma	13-18 yaş arası	29	31,07	4,14	33	36,72		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	29	32,21	3,32	34	43,95		
Empati	12 yaş ve altı	22	24,14	1,91	25	41,05	2,159	0,340
(Anne)	13-18 yaş arası	29	23,79	2,11	25	36,74		
	18 yaş ve üzeri	29	24,48	1,15	25	43,84		
Fiziksel	12 yaş ve altı	22	3,32	1,29	3	42,14	2,487	0,288
Saldırganlık	13-18 yaş arası	29	3,31	1,17	3	41,26		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	29	3,00	0,00	3	38,50		

* $p<0,05$

Tablo 17.'de özel gereksinimli bireyin yaş grubuna göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireyin yaş grubuna göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde(Anne Formu) bulunan nazik

olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 18.

Özel gereksinimli bireyin öğrenim durumuna göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G. Bireyin öğrenim durumu	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X^2	p
Nazık	Kaynaştırma eğitimi	11	39,82	5,23	40	30,36	2,658	0,265
Olma	Özel eğitim merkezi	42	41,74	3,76	43	41,32		
(Anne)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	42,41	2,69	44	43,35		
Uzak Durma-	Kaynaştırma eğitimi	11	7,18	2,75	6	37,50	3,990	0,136
Çekinme	Özel eğitim merkezi	42	6,86	1,82	6	37,31		
(Anne)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	8,11	3,12	6	46,69		
Birliktelik-	Kaynaştırma eğitimi	11	30,73	4,27	32	34,41	0,968	0,616
İlgili Olma	Özel eğitim merkezi	42	31,50	3,98	33	40,95		
(Anne)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	32,11	3,27	33	42,28		
Empati	Kaynaştırma eğitimi	11	23,91	1,64	25	36,73	0,538	0,764
(Anne)	Özel eğitim merkezi	42	24,19	1,77	25	40,93		
	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	24,15	1,85	25	41,37		
Fiziksel	Kaynaştırma eğitimi	11	3,45	1,51	3	42,18	0,510	0,775
Saldırganlık	Özel eğitim merkezi	42	3,17	0,93	3	40,40		
(Anne)	18 yaş üstü Reh. Mer.	27	3,15	0,77	3	39,96		

Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireyin eğitim durumuna göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 18.'de verilmiştir. Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireyin eğitim durumuna göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu) bulunan nazık olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 19.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G.B. Kardeşinin cinsiyeti	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Nazik	Kadın	52	41,58	3,57	42	38,95	-0,829	0,407
Olma (Anne)	Erkek	28	41,93	4,05	44	43,38		
Uzak Durma-Çekinme (Anne)	Kadın	52	7,38	2,68	6	39,94	-0,344	0,731
	Erkek	28	7,21	2,13	6	41,54		
Birliktelik-İlgili Olma (Anne)	Kadın	52	30,81	4,02	32	35,70	-2,568	0,010*
	Erkek	28	33,07	2,76	34	49,41		
Empati (Anne)	Kadın	52	24,08	1,75	25	39,10	-0,924	0,356
	Erkek	28	24,25	1,82	25	43,11		
Fiziksel Saldırganlık (Anne)	Kadın	52	3,19	0,89	3	40,78	-0,387	0,699
	Erkek	28	3,21	1,13	3	39,98		

* $p < 0,05$

Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Özel gereksinimli bireyin kardeşinin cinsiyetine göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu) bulunan birliktelik-İlgili olma alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Erkek kardeşe sahip özel gereksinimli bireylerin anneleri birliktelik-İlgili olma alt boyutundan daha yüksek puan almıştır.

Tablo 20.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaşına göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Ö.G.B. Kardeşinin yaşı	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X ²	p
Nazik	12 yaş ve altı	18	41,00	4,58	42	37,81	1,269	0,530
Olma	13-18 yaş arası	30	42,10	3,95	43	44,18		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	32	41,72	2,96	42	38,56		
Uzak Durma-	12 yaş ve altı	18	7,17	2,12	6	39,83	0,097	0,953
Çekinme	13-18 yaş arası	30	7,57	2,98	6	41,38		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	32	7,19	2,22	6	40,05		
Birliktelik-	12 yaş ve altı	18	31,39	3,65	32,5	38,92	0,113	0,945
İlgili Olma	13-18 yaş arası	30	31,27	4,53	33,5	41,05		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	32	32,03	3,07	33	40,88		
Empati	12 yaş ve altı	18	24,00	2,06	25	39,03	0,149	0,928
(Anne)	13-18 yaş arası	30	24,00	2,10	25	40,80		
	18 yaş ve üzeri	32	24,34	1,18	25	41,05		
Fiziksel	12 yaş ve altı	18	3,39	1,42	3	42,94	3,231	0,199
Saldırganlık	13-18 yaş arası	30	3,30	1,15	3	41,17		
(Anne)	18 yaş ve üzeri	32	3,00	0,00	3	38,50		

* $p < 0,05$

Tablo 20.'de özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaşına göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaşına göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Tablo 21

Özel gereksinimli bireyin kardeş sayısına göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması (N=80)

	Kardeş sayısı	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Nazik	İki kardeş	54	41,83	4,09	43	42,72	-1,258	0,208
Olma (Anne)	Üç kardeş	26	41,42	2,86	41	35,88		
Uzak Durma-Çekinme (Anne)	İki kardeş	54	7,37	2,47	6	40,79	-0,187	0,852
Birliktelik-İlgili	Üç kardeş	26	7,23	2,58	6	39,90		
Olma (Anne)	İki kardeş	54	31,85	3,62	33	41,67	-0,660	0,509
Empati (Anne)	Üç kardeş	26	31,08	4,11	32	38,08		
	İki kardeş	54	24,11	1,77	25	40,13	-0,258	0,797
	Üç kardeş	26	24,19	1,79	25	41,27		
Fiziksel	İki kardeş	54	3,22	1,06	3	40,73	-0,340	0,734
Saldırganlık (Anne)	Üç kardeş	26	3,15	0,78	3	40,02		

Tablo 21.'de özel gereksinimli bireyin kardeş sayısına göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Araştırmaya dahil edilen özel gereksinimli bireyin kardeş sayısına göre annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 22.

Özel gereksinimli bireyin annesinin öğrenim durumuna göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) aldığı puanların karşılaştırılması

	Anne eğitim durumu	n	$\bar{X}$	ss	Medyan	Sıra Ort.	X ²	p
Nazik Olma (Anne)	İlkokul	35	41,06	3,83	41	36,01	5,562	0,135
	Ortaokul	17	42,06	2,68	42	40,32		
	Lise	21	41,71	4,52	43	42,33		
	Lisans	7	44,00	1,73	45	57,86		
Uzak Durma-Çekinme (Anne)	İlkokul	35	7,11	2,01	6	39,87	3,047	0,384
	Ortaokul	17	7,12	3,00	6	36,09		
	Lise	21	7,38	2,54	6	41,50		
	Lisans	7	8,71	3,25	9	51,36		
Birliktelik-İlgili Olma (Anne)	İlkokul	35	30,91	3,99	31	36,69	2,611	0,456
	Ortaokul	17	32,59	2,85	33	44,91		
	Lise	21	31,48	4,20	33	40,43		
	Lisans	7	33,00	3,00	34	49,07		
Empati (Anne)	İlkokul	35	24,06	1,70	25	38,37	1,533	0,675
	Ortaokul	17	24,35	1,97	25	45,00		
	Lise	21	24,19	1,75	25	40,95		
	Lisans	7	23,86	1,95	25	38,86		
Fiziksel Saldırganlık (Anne)	İlkokul	35	3,20	1,02	3	40,79	0,425	0,935
	Ortaokul	17	3,24	0,97	3	40,82		
	Lise	21	3,24	1,09	3	40,43		
	Lisans	7	3,00	0,00	3	38,50		

Tablo 22.'de araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireyin annesinin eğitim durumuna göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanların karşılaştırılması için uygulanan Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Tablo 22. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin annesinin eğitim durumuna göre Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Kardeş Formu) bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-İlgili olma empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

4.3. Korelasyon Bulguları

Bu bölümde Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Kardeş Problemleri Anketi ile Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanlar arasındaki korelasyonlar ile; Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanlar ile annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) arasındaki korelasyonlar incelenmiştir.

4.3.1 Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Kardeş Problemleri Anketi ile Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) Aldığı Puanlar Arasındaki Korelasyonlar

Tablo 23.

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Kardeş Problemleri Anketi ile Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanlar arasındaki korelasyonlar(N=80)

		Kardeş Problemleri Anketi
Nazik Olma (Kardeş)	r	-0,121
	p	0,284
Uzak Durma-Çekinme (Kardeş)	r	-0,469
	p	0,000*
Birliktelik-İlgili Olma (Kardeş)	r	0,245
	p	0,029*
Empati (Kardeş)	r	0,185
	p	0,100
Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)	r	-0,283
	p	0,011*

Tablo 23.'te özel gereksinimli bireyin kardeşinin Kardeş Problemleri Anketi ile Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Kardeş Formu) aldığı puanlar arasındaki korelasyonlar için uygulanan Spearman korelasyon analizi sonuçları gösterilmiştir. Tablo 23. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin kardeşinin Kardeş Problemleri Anketinden aldığı puanlar ile uzak durma-çekinme ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında negatif yönlü,

birliktelik-ilgili olma alt boyutundan aldıkları puanlar arasında ise pozitif yönlü bir korelasyon olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Buna göre özel gereksinimli bireyin kardeşinin Kardeş Problemleri Anketinden aldığı puanlar arttıkça, uzak durma-çekinme ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar azalmakta, birliktelik-ilgili olma alt boyutundan aldıkları puanlar ise artmaktadır.

4.3.2 Özel Gereksinimli Bireyin Kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) Aldığı Puanlar ile Annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden (Anne Formu) Aldığı Puanlar Arasındaki Korelasyonlar

Tablo 24

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanlar ile annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) arasındaki korelasyonlar

		Nazik Olma (Kardeş)	Uzak Durma- Çekinme (Kardeş)	Birliktelik- İlgili Olma (Kardeş)	Empati (Kardeş)	Fiziksel Saldırganlık (Kardeş)
Nazik Olma	r	0,502	-0,154	0,479	0,436	-0,512
(Anne)	p	0,000*	0,172	0,000*	0,000*	0,000*
Uzak Durma- Çekinme	r	0,111	0,355	0,073	-0,065	0,149
(Anne)	p	0,326	0,001*	0,522	0,565	0,188
Birliktelik- İlgili Olma	r	-0,044	-0,093	0,578	0,485	-0,277
(Anne)	p	0,697	0,412	0,000*	0,000*	0,013*
Empati	r	0,021	-0,138	0,296	0,443	-0,286
(Anne)	p	0,856	0,223	0,008*	0,000*	0,010*
Fiziksel Saldırganlık	r	-0,233	0,304	-0,183	-0,317	0,554
(Anne)	p	0,038*	0,006*	0,105	0,004*	0,000*

Özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) aldığı puanlar ile annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Anne Formu) arasındaki korelasyonlar

Tablo 24.'te gösterilmiştir. Tablo 24. incelendiğinde özel gereksinimli bireyin kardeşinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden(Kardeş Formu) alt boyutları olan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-ilgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar ile özel gereksinimli bireyin annesinin Scahaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinde (Anne Formu)bulunan nazik olma, uzak durma-çekinme, birliktelik-ilgili olma, empati ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Buna göre özel gereksinimli bireyin kardeşin kardeş davranışları algıları ile özel gereksinimli bireyin annesinin kardeş davranışları algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve kardeşinin algısı arttıkça, annenin algısının da arttığı görülmüştür.

BÖLÜM V

5. TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının anne ve kardeş algıları bulguları alan yazını ışığında tartışılmıştır.

Alanyazınında, özel gereksinimli bireyin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu gibi sosyo demografik özelliklerin, normal gelişme gösteren kardeş ile özel gereksinimli birey arasındaki ilişkiyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebildiği belirtilmektedir. (Bouras and Jacobson, 2002; Kılıçarslan, 2002; Brody et al, 2003; Kose, 2003; Ahmetoğlu, 2004; Stoneman, 2005, Korkmaz, 2008; Ertürk, 2009; Mutlu, 2013; Aykara, 2015; Çınar, Kartal ve Aslan. 2017).

Anlamlı farklılık gösteren, özel gereksinimli bireyin kardeşinin yaşının yaş gruplarına göre incelenmesi sonucunda, 18 yaş ve üzeri yaş grupta bulunan normal gelişen kardeşin, özel gereksinimli bireyle, 12 yaş ve altı ve 13-18 yaş gruplarında bulunan kardeşlere göre daha az problem yaşadığı söylenebilir.

Anlamlı farklılık gösteren, özel gereksinimli bireyin yaşının yaş gruplarına göre incelenmesi sonucunda, 18 yaş ve üzeri yaş grupta bulunan özel gereksinimli bireyin kardeşinin, özel gereksinimli bireyle 12 yaş ve altı ve 13-18 yaş gruplarında bulunan normal gelişen kardeşlere göre daha az problem yaşadığı söylenebilir.

Anlamlı farklılık gösteren, özel gereksinimli bireyin eğitim durumunun eğitim gruplarına göre incelenmesi sonucunda, 18 yaş rehabilitasyon merkezine giden özel gereksinimli bireylerin kardeşinin, özel gereksinimli bireyle, kaynaştırma eğitimi alan ve özel eğitim merkezine giden özel gereksinimli bireylerin kardeşine göre daha az problem yaşadığı söylenebilir. Alanyazınına incelendiğine, Korkmaz (2009) araştırmasında ortaya çıkan bu sonuçların ise bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik taşıdığı saptanmıştır.

Korkmaz (2009), çalışmasında, normal gelişen kardeşlerin yaş gruplarına ve eğitim düzeylerine göre kardeşleri ile ilişkileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Normal gelişen kardeşin yaşı büyüdükçe, özel gereksinimli kardeşi ile ilgili problemlerinin azaldığı belirlenmiştir.

Bu çalışmanın bulguları, Ahmetoğlu (2004) bulgularından farklı olarak, kardeş problemleri ; özel gereksinimli bireyin yaşına, normal gelişen kardeşin yaşına ve özel gereksinimli bireyin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların ise, Ahmetoğlu (2004), araştırmasında ele alınan gerek normal gelişim gösteren kardeşin gerekse özel gereksinimli bireyin yaş gruplarının bu çalışmada ele alınan yaş guruplarından farklı olmasından ve araştırma kapsamında incelenen engel türünün bu çalışmadakinden farklı olarak zihinsel engel türü ile sınırlı kalmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Ertürk (2009) araştırmasında, bu araştırma bulgularından farklı olarak, normal gelişim gösteren kardeşlerin, kardeş problemleri, özel gereksinimli kardeşlerinin cinsiyetine göre anlamlı bir şekilde değiştiği görülmüştür. Aykara (2015), yaptığı çalışmada özel gereksinimli bir kardeşe sahip olma durumunun, bu bireylerin içinde bulundukları çevre ile birlikte ele alınması gereken bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda, iki araştırmanın söz konusu farklı bulgusunun, çevrelerin farklı olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

Normal gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşleri ile ilişkilerinde yaş etkisi kardeş algılarının alt boyutlarında incelendiğinde, fiziksel saldırganlık ve empati boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Araştırmamızda elde edilen bulgulara göre, 13-18 yaş grubundaki özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin 12 yaş altı ve 18 yaş üzeri özel gereksinimli gruplarında bulunan kardeşlere göre daha çok fiziksel saldırganlık gösterdikleri; 12 yaş ve altı yaş grubundaki özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin özel gereksinimli birey ile ilişkilerinde 13-18 yaş ve 18 yaş üzeri özel gereksinimli gruplarının kardeşlerine göre daha çok empati yaptıkları söylenebilir.

Özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren kardeşleri ile ilişkilerinde yaş etkisi kardeş algılarının alt boyutlarında incelendiğinde, uzak durma-çekinme boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, 12 yaş ve altı yaş grubundaki normal gelişim gösteren kardeşler, 13-18 yaş ve 18 yaş üzeri normal gelişim gösteren kardeş gruplarına göre özel gereksinimli bireye daha çok uzak durup özel gereksinimli bireyden çekindikleri söylenebilir.

Araştırmada, özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren kardeşinin yaş etkisinin anne algılarının tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Bu duruma göre, kardeş ilişkilerinin gruplar ve normal gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşlerinin yaşlarının etkisine bağlı olarak değiştiği belirlendi. Yani, fiziksel saldırganlık boyutunda kardeş ilişkilerinin hem anne ve kardeş algılarına göre hem de özel gereksinimli kardeşlerinin yaşlarına göre değiştiği söylenebilir.

Alanyazınına baktığımızda da; özel gereksinimli kardeşin yaşı büyüdükçe kardeşlerin karşılaştığı güçlükler de artmaktadır. Bunun sonucunda ilişkiler olumsuz yönde etkilenmektedir (Gold, 1993; Powell-Ogle, 1985). Normal gelişim gösteren kardeş özel gereksinimli kardeşinden daha büyükse, çocuk bakım sorumluluklarının artması, kardeşler arasındaki iletişimin bozulmasına neden olmaktadır (Stoneman, 1998). Çınar, Kartal ve Aslan, (2017), araştırmalarında, özel gereksinimli kardeşe sahip olan bireylerin yaşı arttıkça nazik olma davranışının artmakta olduğunu, yine yaşı arttıkça fiziksel saldırganlık davranışının azalmakta olduğunu bulmuştur. Çınar, Kartal ve Aslan, (2017), normal gelişen kardeşlerin yaşı arttıkça, özel gereksinimli kardeşlerinin sınırlılıklarını daha iyi fark ettiği, kardeşinden beklentilerini daha gerçekçi sınırlara sokabildiği, kardeşine daha empatik yaklaşabildiği ve böylelikle sağlıklı kardeşin olgunlaşarak ve sağlık hastalık kavramını daha iyi algılayarak özel gereksinimli kardeşi ile daha olumlu ilişkiler kurabildiği sonucuna varmışlardır. Çınar, Kartal ve Aslan'ın (2017), elde etmiş oldukları sonuçların da bu araştırmanın sonuçları ile aynı doğrultuda olduğu görülmüştür. Ünal ve Baran (2011), ise çalışmalarında, mental yetersizliği olan çocukların yaş durumunun kardeşler arasındaki ilişkiyi etkilemediği saptanmıştır.

Normal gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşleri ile ilişkilerinde; özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren kardeşinin cinsiyet etkisi kardeş algılarına göre incelendiğinde, uzak durma-çekinme boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, özel gereksinimli bireyin normal gelişme gösteren erkek kardeşi, normal gelişme gösteren kız kardeşine göre özel gereksinimli bireyden daha çok uzak durup çekindiği söylenebilir.

Özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren kardeşinin cinsiyet etkisi anne algılarına göre incelendiğinde ise, birliktelik-İlgili olma boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulgularından, anne algılarına göre normal gelişme gösteren erkek kardeşlerin, kız kardeşlere göre özel gereksinimli kardeşleri ile daha çok birlikte olup ilgilendikleri söylenebilir.

Alanyazınına baktığımız zaman, cinsiyetin kardeş ilişkileri üzerinde önemli bir etken olduğu ve kardeş ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebildiği görülmektedir (Girli 1995; Hannah and Midlarsky, 2005; Mc Hale, 1986; Aykara, 2015). Aykara (2015), araştırmasında özel gereksinimli kardeşe sahip bireyler kendi cinsiyetlerinin yaşantıları açısından önemi ile ilgili olarak ise, daha çok toplumun bireylere cinsiyetleri nedeniyle yükledikleri roller çerçevesinde bir algıya sahip olduklarını belirtmiştir.

Aykara (2015)'ya göre, toplumun erkeğe yüklediği roller gereği, erkekler sevgi göstermeyi erkekliğe yakışmayan ve kendilerini aciz gösteren bir durum gibi algılamakta ya da en azından böyle algılanmasından endişe duymaktadırlar. Erkekler, duygusal değil güçlü olmaları gerektiği düşüncesiyle büyütüldükleri için, kız kardeşleri tarafından küçük düşürülecekleri korkusuyla, özel gereksinimli kardeşlerine sevgilerini göstermekten kaçınmaktadırlar (Aykara, 2015) Bu da, bu araştırmanın kardeş algılamasına göre, özel gereksinimli bireyin normal gelişme gösteren erkek kardeşinin, normal gelişme gösteren kız kardeşine göre özel gereksinimli bireyden daha çok uzak durup çekindiği sonucunu desteklemektedir. Öte yandan, Aykara (2015)'ya göre, özel gereksinimli kardeşe sahip erkekler, özel gereksinimli kardeşlerini aslında çok sevmekle birlikte, diğer aile üyelerinin yanında onlara bu sevgilerini gösterememekte, kardeşleriyle baş başa oldukları zamanlarda onlara yakınlık gösterebilmektedirler. Bu ise, bu araştırmanın, anne algılamasına göre normal gelişme gösteren erkek kardeşlerin, kız kardeşlere göre, özel gereksinimli kardeşleri ile daha çok birlikte olup ilgilendikleri sonucunu desteklemektedir.

Çınar, Kartal ve Aslan (2017) ise çalışmalarında normal gelişen kardeşin cinsiyetinin, özel gereksinimli kardeşi ile yaşadığı problemleri ve ilişkileri etkilemediği bulunmuştur. Alanyazınında Çınar, Kartal ve Aslan'ın (2017) bu bulgusunu destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Kaminsky ve Dewey (2001);

Ahmetoğlu ve Aral, 2004; Bayhan ve Yükselen 2001; Zoylan, 2005; Yıldırım Doğru, 2013).

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre, özel gereksinimli kardeşi ile daha az problem yaşayan normal gelişen kardeşin özel gereksinimli kardeşi ile daha çok ilgilenip birlikte olduğu, daha az uzak durup çekindiği ve daha az fiziksel saldırgan olduğu söylenebilir. Mc Hale ve diğ., (1986) tarafından yapılan çalışmada da bu sonuç desteklemektedir. Mc Hale ve diğ., 1986'da yaptığı çalışmada, normal gelişim gösteren kardeşlerin özel gereksinimli kardeşine ilişkin yaşadığı sorunlar ile özel gereksinimli kardeşi ile ilişkilerini algılamalarını arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Araştırmamızdan çıkan bulgularına göre özel gereksinimli bireyin kardeşin kardeş davranışları algıları ile özel gereksinimli bireyin annesinin kardeş davranışları algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve kardeşinin algısı arttıkça, annenin algısının da arttığı belirlenmiştir. Ahmetoğlu (2004) yaptığı araştırmada kardeş ilişkilerinde anne ve kardeş algılarının aynı doğrultuda olduğunu saptamıştır. Çınar, Kartal ve Aslan (2017) araştırmalarında anne ve kardeş algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulmuşlardır. Bu araştırmada elde edilen bulgu da hem Ahmetoğlu (2004) araştırmasındaki hem de Çınar, Kartal ve Aslan (2017) araştırmasındaki bulgular ile aynı doğrultudadır.

BÖLÜM VI

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının anne ve kardeş algılamalarına göre belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

6.1. Sonuçlar

Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin, cinsiyeti kadın olanların cinsiyeti erkek olanlardan sayıca daha fazla; 12 yaş ve altı yaş grubunda bulunanlar, 13-18 yaş arası ve 18 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alanlardan sayıca daha fazla; kaynaştırma eğitimi alanların, özel eğitim merkezine devam edenlerden, ve 18 yaş üstü rehabilitasyon merkezine devam edenlerden sayıca daha az; iki kardeş olanların üç kardeş olanlardan sayıca daha fazla oldukları görülmektedir.

Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin cinsiyeti kadın olanların erkek olanlardan daha fazla, 12 yaş ve altı ve 13-18 yaş arası yaş gurubundakiler 18 yaş ve üstü yaş grubunda bulunanlardan sayıca daha az görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan özel gereksinimli bireylerin annelerinin ilkokul mezunu olanları, ortaokul, lise ve üniversite mezunu olanlardan sayıca daha fazla olduğu görülmektedir

Bu araştırmanın sonuçlara göre; 18 yaş ve üzeri yaş grubunda bulunan normal gelişen kardeşin, 12 yaş ve altı ve 13-18 yaş gruplarında bulunan kardeşlere göre özel gereksinimli bireyle daha az problem yaşadığı; 18 yaş ve üzeri yaş grubunda bulunan özel gereksinimli bireyin kardeşinin, özel gereksinimli bireyle 12 yaş ve altı ve 13-18 yaş gruplarında bulunan özel gereksinimli bireylerin normal gelişen kardeşlerine göre daha az problem yaşadığı; 18 yaş rehabilitasyon merkezine giden özel gereksinimli bireylerin kardeşinin, özel gereksinimli bireyle, kaynaştırma eğitimi alan ve özel eğitim merkezine giden özel gereksinimli bireylerin kardeşine göre daha az problem yaşadığı;

13-18 yaş grubundaki özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin 12 yaş altı ve 18 yaş üzeri özel gereksinimli gruplarında bulunan kardeşlere göre daha çok fiziksel saldırganlık gösterdikleri; 12 yaş ve altı yaş grubundaki özel gereksinimli bireylerin kardeşlerinin özel gereksinimli birey ile ilişkilerinde 13-18 yaş ve 18 yaş üzeri özel gereksinimli gruplarının kardeşlerine göre daha çok empati yaptıkları;

12 yaş ve altı yaş grubundaki normal gelişim gösteren kardeşler, 13-18 yaş ve 18 yaş üzeri normal gelişme gösteren kardeş gruplarına göre özel gereksinimli bireye daha çok uzak durup özel gereksinimli bireyden çekindikleri; Özel gereksinimli kardeşi ile daha az problem yaşayan normal gelişen kardeşin özel gereksinimli kardeşi ile daha çok ilgilenip birlikte olduğu, daha az uzak durup çekindiği ve daha az fiziksel saldırgan olduğu; Özel gereksinimli bireyin kardeşinin kardeş davranışları algıları ile özel gereksinimli bireyin annesinin kardeş davranışları algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve kardeşinin algısı arttıkça, annenin algısının da arttığını; görülmüştür.

6.2 Öneriler

Bu bölümde araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda ileri araştırmalara ve uygulamalara yönelik öneriler sunulmuştur.

6.2.1 İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

Yapılan bu çalışmada gelişimi normal olan çocukların özel gereksinimli ardeşi ile olan ilişkisini, amenesi ile olan ilişkiyi ve kendinisini değerlendirmesini incelemiştir. Ancak, diğer aile bireylerinin (babaların, diğer kardeşlerin vb.) özel gereksinimli bireyle ilişkilerini değerlendiren araştırmaların da yapılması ülkemizde daha sağlıklı bireyler ve daha sağlıklı aile ve daha sağlıklı bir toplum yapısı oluşturma çalışmalarına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, diğer aile bireylerinin (babaların, diğer kardeşlerin vb.) özel gereksinimli bireyle ilişkilerini ve yaşantılarını değerlendiren araştırmaların da başka araştırmacılar tarafından yapılması önerilir.

Özel gereksinimli birey ile kardeşlerin ve diğer aile bireylerin, engel türlerine, engel derecelerine, yaşadıkları bölgelere, anne ve babalarının çalışma statüleri ile gelir düzeylerine göre ilişkilerinin ve yaşantılarının değerlendirileceği benzer

Çalışmaların diğ er araştırmacılar tarafından yapılarak bu çalışmanın sonuçlarının genişletilmelidir.

6.2.2 Uygulamaya Yönelik Öneriler

Yapılan bu çalışmada gelişimi normal gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine ilişkin yaşadıkları problemlerin ortaya koyulması, özel gereksinimli kardeşleriyle olan ilişkilerini, kendilerinin ve annelerinin değ erlendirmesi, normal gelişim gösteren ocukların Kardeş Problemleri Anketinden, anne ve kardeşlerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değ erlendirme Ölçeğinden aldıkları puanların çeşitli değ işkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulguların, özel gereksinimli kardeşe sahip olan bireylere ve ailelerine yönelik rehberlik hizmetlerine, destek ve eğitim programlarına ışık tutacağı düşünölmüştür.

Bu araştırmanın bulgularından hareketle, özel gereksinimli bireylerin kardeşleri ile yaşadıkları sorunlar tanımlanmalı ve Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları ile üniversitelerin ilgili böl ümlerinin işbirliğinde hazırlanacak programlar ile sorun yaşayan normal gelişen kardeşler ve aileler yönelik destek sağlanmalıdır. Aile rehberliğini geliştirmek ve yaygınlaştırmak maksadı ile yapılan çalışmalarda özel gereksinimli bireyin kardeşini de dikkate alan aile eğitimi programlarına yer verilmelidir.

Devletin ilgili birimleri ile özel gerksinimli biryeler ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinde, farklı disipline uzaman ve eğitimcilerin hazırlayacakları bilgilendirici basılı materyal, tv programları, film gösterileri, kurs ve seminer gibi etkinliklerle ile kardeşlerin aile içindeki rolü ve önemi konusunda halkımızın bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ev Ekonomisi Anabilim, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ahmetoğlu, E. ve Aral, N. (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler, Yayın No: 6, Ankara.
- Akkök, F. (1997). *Farklı özelliği olan çocuk anne babalarının yaşadıkları. Farklılıklar yaşamak, aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği*. (Ed., A. Nuray Karancı). Türk Psikologları Derneği, I. Basım, 131 s., Ankara.
- Aksoy, A. B. ve Berçin Yıldırım, G. (2008). Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri İle Kardeşlerini Kabullemeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(3), 751-779.
- Aral, A. ve Gürsoy, F. (2009). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*, Morpa Kültür Yayınları, Ankara.
- Aykara, A. (2015). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aytekin, Ç. (2016). Siblings of Disabled Children: A General Overview in terms of Academic Studies, *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 16(3).
- Barnes, C., Oliver, M. and Barton, L. (2002). *Disability Studies Today*, Polity Press, Blackwell Publishers Inc., United States of America.
- Barr, J., McLeod, S. ve Daniel, G. (2008). Siblings of Children with Speech Impairment: Cavalry on the Hill, *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 39(1), 21-32.

- Barr, J., McLeod, S. ve Daniel, G. (2008). Siblings of Children with Speech Impairment: Cavalry on the Hill, *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 39(1), 21-32.
- Başgöl, S. Ş. ve Satılık, S. (2012). Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi-Özürlü Çocuk Heyeti'nin 2010 yılı verileri. *Göztepe Tıp Dergisi* 27(2),45-49.
- Bayhan, P. ve Yükselen, A. (2001). Engelli kardeşleri olan çocukların kardeş ilişkileri, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 190- 205.
- Baykan, Z. (2000). *Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Koruma*, Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, Erişim: 04.01.19, <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html>
- Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' Experiences of having a Brother or Sister with Autism ve Mental retardation: A Case Study of 14 Siblings from five Families, *Journal of Pediatric Nursing*, 22(5), 410-418.
- Bouras, N. and Jacobson, J. (2002). Mental health care for people with mental retardation: a global perspective, *World Psychiatric Association*, 1(3); 162-165.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., Smith, T. ve Gibson, N. M. (1999). Sibling relationships in rural African American families, *Journal of Marriage and the Family*, 61(1), 1046-1057.
- Brody, G., Kim, X., Murry, V. and Gibbons, R. (2003). Neighborhood disadvantage moderates associations of parenting and older sibling problem attitudes and behavior with conduct disorders in African American children, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 211-222.
- Çınar, Ö.İ., Kartal, A. ve Aslan, K. (2017). Zihinsel Engelli Kardeşi Olan ve Sağlıklı Kardeşi Olan Çocukların Kardeş İlişkileri. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy* 3(11), Aralık 2017, s. 230-244.
- Dyke, P., Mulroy, S. ve Leonard, H. (2009). Siblings of Children with Disabilities: Challenges and Opportunities, *Acta Paediatrica*, 98(1), 23-24.

- Dyson, L., Edgar, E. ve CRNIC, K. (1989). Psychological predictors of adjustment by siblings of developmentally disabled children, *American Journal on Mental Retardation*, 94(2), 292-302.
- Ertürk, B. (2009). *Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Gabel, S. ve Peters, S. (2004). Presage of a paradigm shift? Beyond the social model of disability toward resistance theories of disability, *Disability and Society*, 19(6).
- Girli, A. (1995). *Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Gold, N. (1993). Depression ve Social Adjustment in siblings of boys with autism. *Journal of Autism ve Developmental Disorder*, 23(1), 147-163.
- Graff, C., Mandleco, B., Dyches, T. T., Coverston, C. R., Roper, S. O. ve Freeborn, D. (2012). Perspectives of Adolescent Siblings of Children with Down syndrome who have Multiple Health Problems, *Journal of Family Nursing*, 18(2), 175-199
- Guite, J., Lobato, D., Kao, B. ve Plante, W. (2004). Discordance between Sibling and Parent Reports of the Impact of Chronic Illness and Disability on Siblings. *Children's Health Care*, 33(1), 77.
- Hallahan, Daniel P. ve Kauffman, J. M. (2003). *Exceptional Learners Introduction to Special Education*, 9th Edition, United States of America.
- Hallahan, P. D. ve Kauffman M. J. (1988). *Exceptional children introduction to special educatio*., Prentice Hall. International Editions, 530 s. New Jersey.
- Heller, T. and Arnold, C.K. (2010). Siblings of adults with developmental disabilities: Psychosocial outcomes, relationships, and future planning. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 7, 16-25.

- İçöz, A. (2001). *Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kahraman, G. Ö. ve Karadayı, S. N. (2015). *Engelli Kardeşe Sahip Olan Çocukların Engelli Kardeşleriyle Deneyimlerine İlişkin Görüşleri*. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi “Erken Müdahale” Ankara: H.Ü. Kültür Merkezi.
- Kaminsky, L. ve Dewey, D. 2001. Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4), 399-410.
- Kılıçaslan, A. (2002). *Aile fonksiyonlarının ve algılanan farklılaşmış anne-baba yaklaşımının kardeş ilişkileri üzerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- KKTC Engellileri Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası (64/1993, 51/1994, 52/2000, 69/2006 ve 39/2014 Sayılı Yasa altında düzenlenen Özel Sektörde Engelli İstihdamının Desteklenmesi Tüzüğü.
- KKTC Hane Halkı İşgücü Anketi (2015). Devlet Planlama Örgütü (DPÖ). Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi.
- KKTC Sosyal ve Güvenlik Bakanlığı (2017) Engelli Verileri Görüşülerek Alındı.
- Korkmaz, A. (2008). *Özel Eğitim Alan Zihinsel Engelli Çocukların Kardeşleri İle İlişki-lerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Köse, F. (2003) *K.K.T.C. Lefkoşe ilköğretim okullarına devam eden dokuz yaş çocuklarının anne tutumları ile kardeş ilişkilerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Lam, C. B., Solmeyer, A. R. ve McHale, S. M. (2012). Sibling Relationships ve Empathy across the Transition to Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 1657-1670.
- Mackelprang, R. W. ve Salsgiver, R. O. (2009). *Disability: A diversity model approach in human service practice*. Second Edition.

- Martirosyan, A. (2013). Sibling Relationships in Families with a Child with Special Needs. (Master's Dissertation). *Department of Special Needs Education. Faculty of Educational Sciences University of Oslo.*
- Mc Hale, S. M. and Gamble, W .C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25 (3); 421-429.
- Mc Hale, S. M., Sloan, J. ve Simeonsson, R. J. (1986). Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded ve nonhveicapped brothers ve sisters. *Journal of Autism ve Developmental Disorder*, 16(4); 399-413.
- McCullough, K. ve Simon, S. R. (2011). Feeling heard: a support group for siblings of children with developmental disabilities, *Social Work with Groups*, 34(1), 320-329.
- McHale, S. M. ve Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled ve nondisabled brothers ve sisters. *Developmental Psycology*, 25(3), 421-429.
- Mophosho, M., Widdows, J. ve Gomez, M. T. (2010). Relationships between Adolescent Children and Their Siblings with Cerebral Palsy: A Pilot Study. *Journal on Developmental Disabilities*, 15(3), 81-87.
- Mutlu, H. (2013). *Engelli Kardeşe Sahip Olan 18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisanas Tezi, Dokuz Eylöl Üniversitesi, İzmir.
- Nielsen, K. M., Mandleco, B., Roper, S. O., Cox, A., Dyches, T. ve Marshall, E. S. (2012). Parental Perceptions of Sibling Relationships in Families Rearing a Child with a Chronic Condition, *Journal of Pediatric Nursing*, 27(1), 34-43.
- Nixon, C. L. ve Cummings, E. M. (1999). Sibling disability ve children's reactivity to conflicts involving family members. *Journal of Family Psychology*, 13(2), 274-28.

- Olsson, I. ve Roll-Pettersson, L. (2012). 'No no, you cannot say that!' Perceptions and experiences of parents of preschool children with intellectual disabilities in Sweden. *European Journal of Special Needs Education*, 27(1), 69-80.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2000). Brothers ve sisters of adults with mental retardation: gendered nature of sibling relationship, *American Journal on Mental Retardation*. 105(6), 486-508.
- Öztek, Z. (1998). *Halk Sağlığı Sözlüğü*, Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü, Ankara: Aydoğdu Ofset.
- Pilowsky,T., Doppelt, N., Gross-Tsur, O. and Shalev,S.R. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* pp 855–865, Israel.
- Pirimoğlu, N. (1996). Zihinsel özürlü kardeşe sahip olan ve olmayan ilkökul çocuklarının davranış problemlerinin karşılaştırılarak, annenin kaygı düzeyi ile olan ilişkisinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Powell, T. H. ve Ogle, P. A. (1985). Brothers and sisters: A special part of exceptional families. Paul H. Brooks Publishing.
- Resmi Gazete (2005). 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu Erişim Tarihi: 21.12.2018, <http://mevzuat.meb.gov.tr>.
- Roll-Pettersson, L. (2001). Parents talk about how it feels to have a Child with a Cognitive Disability, *European Journal of Special Needs Education*, 16(1), 1-14.
- Saban, F. (2010). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Çocukların*
- Schacter, D.L. (2011) *Psychology*, Second Edition. Worth Publishers, New York.
- Seligman, M. (1983). Sources of Psychological Disturbance Among Siblings of Handicapped Children, *Personal and Guidance Journal*, 61(9).
- Senner, J. E. ve Fish, T. (2012). Comparison of Child Self-Report ve Parent Report on the Sibling Need and Involvement Profile, *Remedial and Special Education Remedial and Special Education*, 33(2), 103-109.

- Shivers, C and Dykens, M.E (2017). Adolescent Siblings of Individuals With and Without Intellectual and Developmental Disabilities: Self-Reported Empathy and Feelings About Their Brothers and Sisters, *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities* 122(1):62-77.
- Skotko, B. G. ve Levine, S. P. (2006). What the other children are thinking: Brothers and sisters of persons with Down syndrome, *American Journal of Medical Genetics, Part C (Seminars in Medical Genetics)*, 142(1), 180-186.
- Stalker, K. ve Connors, C. (2004). *Children's Perceptions of Their Disabled Siblings: 'She's Different but it's Normal for Us'*, *Children and Society*, 18(2), 218-230.
- Stoneman, Z. (2005). Siblings of Children with Disabilities: Research Themes, *Mental Retardation*, 43(5), 339-350.
- Stoneman, Z.(1998). *Research on siblings of children with mental retardation: Contributions of developmental theory and etiology*. Burack, J.A., Hodapp; R.M. and Zígler E. (Ed). *Handbook of Mental Retardation and Development*, Cambridge University Press, 669-691.
- Swain, J., Frence, S. ve Cameron, C. (2003). *Controversial Issues In a Disabling Society* , Open University Press, United States of America.
- Şen, F. M. (1991). *İşitme engelli kardeşi olan çocukların psikolojik durumlarının değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şenel, G. H. (1995). Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması, *Özel Eğitim Dergisi*, 2(1), 33-39.
- T.C. Engelliler Hakkında Kanun. Resmi Gazete: Tarih: 7/7/2005 Sayı : 25868 (2005). Madde 3- (Değişik:6/2/2014-6518/63 md.), Madde: 3c.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (1999). *Çağdaş Toplum Çağdaş Yaşam ve Özürlüler*, I. Özürlüler Şurası, Ankara.
- T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, (2011). *Aile ve Tüketici Hizmetleri, Engelli Bireyler Modülü*, Kod: 762SHD026, Ankara.

- The Americans with Disabilities Act Amendments Act (ADAAA), 2009. Erişim tarihi: 20.01.2019. <https://adata.org/faq/what-definition-disability-under-ada>
- Tregaskis, C. (2004). *Constructions of Disability*, Routledge Taylor and Francis Group, United States of America, New York, s.10
- Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması. (2011). TÜİK. Erişim: 27.12.2018 . www.tuik.gov.tr
- Ünal, N. ve Baran, G. (2011). *Behaviors and Attitudes of Normally Developing Children Toward Their Intellectually Disabled Sibling*, Ankara Üniversitesi.
- Üstündağ, L.E. ve Bumin, G. (2014). Engelli Çocuklar ve Kardeşleri için Uygulanan Grup Aktivitelerinin Toplumsal Katılım ve Kardeş İlişkileri Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Pilot Çalışma, *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 2(3), 141-147.
- Üşenmez, A. (2013). *Özel Eğitim Merkezinde Eğitim Alan Engelli Çocukların Evde Bakım Gereksinimlerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Valdivieso, C., Ribley, S. ve Ambler, L. (1988). Children With Disabilities: Understanding sibling issues, *Washington DS: Interstate Research Associates, NICHCY New Digest, 11*, Washington.
- Yavuz, F. (2016). *Zihinsel Engelli Çocuğu olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi (yayınlanmamış), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Yavuz, M. ve Coşkun, İ. (2014). Normal Gelişim Gösteren Bireylerin Zihinsel Engelli Kardeşiyle Vakit Geçirme Durumu, *International Periodical For The Languages*, 9 p. 295-313, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*.

- Yıldırım, D., S.S., Kayılı, G., Alabay, E., Kuşçu, Ö.ve Sarıkaya, A. (2013). Ailesinde Engelli Birey Bulunan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Becerileri Ve Problem Davranışlarının İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) 14 (2)*; 219-236
- Zengin, B. ve Eryılmaz, B. (2014). *Bodrum Destinasyonunda Engelli Turizm Pazarının Değerlendirilmesi*. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi.
- Zoylan, E. (2005). *Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi*. Yüksek lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

EKLER

EK-1 KİŞİSEL BİLGİ FORMU

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Ankete cevap veren kişinin:

Çocuğa Yakınlık Derecesi:

I- ENGELLİ ÇOCUĞA AİT BİLGİLER;

1- Cinsiyeti: a- Kız b- Erkek

2- Yaşı:

3- Öğrenim Durumu:

a- Kaynaştırma Eğitimi alıyor.

b- Özel Eğitim Merkezine devam ediyor.

c-18 yas ustı rehabilite merkezine devam ediyor.

II- ENGELLİ ÇOCUĞUN KARDEŞİNE AİT BİLGİLER;

5- Cinsiyeti: a- Kız b- Erkek

6- Yaşı:

7- Kardeş sayısı:

a- İki kardeş b-Üç kardeş c- Dört kardeş ve daha fazla

III-ENGELLİ ÇOCUĞUN ANNESİNE AİT BİLGİLER

9- Annenin Öğrenim Durumu:

a- İlkokul mezunu

b- Ortaokul mezunu

c- Lise mezunu

d- Yüksek okul mezunu

e- Master/Doktora

EK- 2: KATILIMCILAR İÇİN AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

(Araştırmacının Açıklaması)

“Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi” isimli bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin kardeş ilişkilerine ilişkin algılarının belirlenmesi; problemlerinin hangi faktörlerden etkilendiğini araştırmak ve yaşadıkları sorunlarla bu faktörlerin ilişkisini tanımlamaktır.

Bu araştırmaya sizin vereceğiniz katkılar, araştırmanın amacının gerçekleştirilmesi ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmaya katılıp katılmamakta serbestsiniz. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır.

Kararınızdan önce araştırma hakkında sizi bilgilendirmek istiyorum. Bu bilgileri okuyup anladıktan sonra araştırmaya katılmak isterseniz, lütfen formu imzalayınız. Bu araştırmayı yapmak istememin nedeni, KKTC’de özel gereksinimli bireylere yönelik hizmetlerin, kamudaki bürokrasi ve yetki karmaşası nedeni ile çoğu zaman yetersiz kalabilmesi nedeni ile ailelere önemli görevler düşmesidir. Kurumların sağladığı hizmetlerin yetersiz kaldığı durumlarda, bu gereksinimleri aileler olarak sizler karşılamaya çalışmaktasınız. Bu noktada, ailenin önemli bireylerinden olan kardeşlere büyük roller düşmektedir. Bu da kardeşlerin çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmasına yol açabilmektedir. Özel gereksinimli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarına ilişkin olarak kendilerinin ve annelerinin kendileri ile ilgili algılarının değerlendirmelerini anlamamıza yarayacak bu bilgilerin edinilmesi ve yaşanan olumsuzluklar etkileyen faktörlerin belirlenmesiyle, bu güçlüklerle başedilmesine yönelik öneriler ve hizmetlerin geliştirilip düzenlenmesi mümkün olabileceğini düşünüyorum. Bu nedenle bu araştırma önem taşımaktadır.

Araştırmanın uygulaması, sizinle, ortalama bir saat sürecek ve size verilecek anket formlarını nasıl dolduracağınız izah edildikten sonra bu formları kendinizin okuyup yanıtlamanızı rica edeceğiz. Anket formlarının amaca uygun bir şekilde doldurulması konusunda gerekirse size yardımcı olacağız.

Yakındoğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Mukaddes Sakallı Demirok ve Araştırmacı Refia Arı tarafından gerçekleştirilecek bu araştırmaya katılımınız, araştırmanın başarısı için önemlidir. Bu araştırmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Araştırmaya katıldığınız için size ek bir ödeme de yapılmayacaktır. Araştırma

uygulaması sonucunda sizden alınan bilgiler bilimsel araştırma amaçları dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Bize verdiğiniz bilgilerin gizliliği kesinlikle korunacaktır. Bu araştırmaya katılmayı reddedebilirsiniz. Bu araştırmaya katılmak tamamen isteğe bağlıdır ve reddettiğiniz takdirde aldığınız hizmetlerde herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Yine çalışmanın herhangi bir aşamasında onayınızı çekme hakkına da sahipsiniz.

Katılımcının Adı-Soyadı:

Bu araştırmaya kendi isteğimle katılıyorum ve yukarıdaki koşulları kabul ediyorum.

İmza:

Katılımcı ile Görüşen Araştırmacının Adı Soyadı: Refia Arı

İmza:

EK-3 KARDEŞ PROBLEMLERİ ANKETİ (KPA)

Sevgili Kardeşler,

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu anket formu sizin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşinize karşı hissettiğiniz duygu ve düşüncelerinizle ilgilidir. Cümlelerdeki boşluklarda özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşinizin isminin yazılı olduğunu düşünün ve lütfen içten ve gerçek duygularınızı, düşüncelerinizi ifade etmeye çalışın. Her cümlenin karşısında “**Doğru**”, “**Yanlış**” seçenekleri yer almaktadır. Belirtilen duygu, düşünce veya davranış sizin durumunuza göre **doğru ve çoğu zaman doğru** ise “Doğru” yanıtının altına rastlayan boşluğu işaretleyin. Belirtilen duygu, düşünce veya davranış **yanlış ve genel olarak doğru değil** ise “Yanlış” yanıtının altına rastlayan boşluğu işaretleyin. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlenin karşısında yer alan iki boşluktan sizin durumunuza en uygun olana (X) işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

ARAŞTIRMACILAR

Refia ARI

Doç. Dr. Mukaddes Sakallı Demirok

	DOĞRU	YANLIŞ
1. ....büyüdüğünde daha fazla mı problem olacak, merak ediyorum.	☐	☐
2. ....nin daima engelli olup olmayacağını merak ediyorum.	☐	☐
3. ....nin büyüdüğünde bir mesleği olup olmayacağını merak ediyorum.	☐	☐
4. İnsanların benim engelli bir kardeşim olduğunu bilmemelerini isterdim.	☐	☐
5. Bazen keşke ....ayrılıp gitse diyorum.	☐	☐
6. Bazen .... özel muamele gördüğü için onun şanslı olduğunu düşünüyorum.	☐	☐
7. ....nin engelli olması konusunda konuşmaktan hoşlanmadığım zamanlar vardır.	☐	☐

EK-3 Devam

	DOĞRU YANLIŞ	
8. Arkadaşlarıma ..... hakkında açıklama yaparken zorlanırım.	☐	☐
9. Annem ve babam genellikle ..... ye bakmaktan hoşlanırlar.	☐	☐
10. Annem ve babam..... ye daha fazla yardım edemedikleri için kendilerini kötü hissediyorlar.	☐	☐
11. Keşke başka birine ..... ile ilgili problemlerimi ve endişelerimi anlatabilsem.	☐	☐
12. İnsanlar benimle ..... hakkında konuşmaktan çok rahatsızlık duyuyorlar.	☐	☐
13. Bazen ..... nin ailemizin planlarına engel olmasından <u>hoşlanmıyorum.</u>	☐	☐
14. ....nin planlarıma engel olma şeklini zaman zaman <u>beğenmiyorum.</u>	☐	☐
15. ....yüzünden aile hayatımız diğer ailelerdekinden oldukça farklıdır.	☐	☐
16. Aptalca bir düşünce ama bazen kendimin ne kadar zeki olduğumu merak ediyorum.	☐	☐
17. ....nin engelli olması nedeniyle anne ve babamı memnun etmek için okulda başarılı olmaya çalışıyorum.	☐	☐
18. Annem ve babamın benimle gerçekten gurur duymasını isterim, sadece.....engelli olduğu için değil.	☐	☐
19. ....zeki olmadığından annem ve babam için keşke çok daha zeki olabilsem.	☐	☐

EK-4 SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (ŞKDDÖ) KARDEŞ FORMU

Sevgili Kardeşler,

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu anket formu sizin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşinize karşı hissettiğiniz duygu ve düşüncelerinizle ilgilidir. Cümlelerde “O” diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşiniz olduğunu düşünün ve lütfen içten ve gerçek duygularınızı, düşüncelerinizi ifade etmeye çalışınız. Her cümlelerin karşısında “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık”, “Her zaman” seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

Hiçbir zaman: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **hiç** uymadığını,

Nadiren: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **çok seyrek** olarak uyduğunu,

Bazen: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **ara sıra** uyduğunu,

Sık sık: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **çoğu zaman** uyduğunu,

Her zaman: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **her zaman** uyduğunu ifade etmektedir. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlelerin karşısında yer alan beş boşluktan sizin durumunuza en uygun olana (X) işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

ARAŞTIRMACILAR

Refia ARI

Doç. Dr. Mukaddes Sakallı Demirok

EK-4 Devam

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her Zaman
1-	Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
2-	Ona kızarım.	☐	☐	☐	☐	☐
3-	Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.	☐	☐	☐	☐	☐
4-	Onu memnun edecek şeyler yaparım .	☐	☐	☐	☐	☐
5-	Mümkünse ondan uzak dururum.	☐	☐	☐	☐	☐
6-	Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
7-	Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.	☐	☐	☐	☐	☐
8-	Onu kızdırır veya canını sıkırım.	☐	☐	☐	☐	☐
9-	Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.	☐	☐	☐	☐	☐
10-	Onunla tartışır veya kavga ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
11-	Ona yeni beceriler öğretirim.	☐	☐	☐	☐	☐
12-	Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
13-	Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐
14-	Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.	☐	☐	☐	☐	☐
15-	Ondan utanırım.	☐	☐	☐	☐	☐
16-	Onun gelişiminden memnun olurum.	☐	☐	☐	☐	☐
17-	Onun da içinde olduğu planlar yaparım.	☐	☐	☐	☐	☐

EK-4 Devam

18-	Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.	☐	☐	☐	☐	☐
19-	Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.	☐	☐	☐	☐	☐
20-	Ona kırıcı şeyler söylerim.	☐	☐	☐	☐	☐
21-	Onun duygularını incitirim.	☐	☐	☐	☐	☐
22-	Evde onunla iyi vakit geçiririm.	☐	☐	☐	☐	☐
23-	Onunla birlikte görünmemeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐
24-	Onu itip kakarım.	☐	☐	☐	☐	☐
25-	Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
26-	Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.	☐	☐	☐	☐	☐
27-	Onu döverim.	☐	☐	☐	☐	☐
28-	Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm.	☐	☐	☐	☐	☐
29-	Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim.	☐	☐	☐	☐	☐
30-	Onun ailede olmasından memnunum.	☐	☐	☐	☐	☐

EK-5 SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (ŞKDDÖ) ANNE FORMU

Sevgili Anneler,

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu ölçek normal gelişim gösteren çocuğunuzun özel eğitim gerektiren (engelli) kardeşine karşı davranışlarını nasıl algıladığınızı değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Cümlelerde “O” diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren (engelli) çocuğunuz olduğunu düşünün ve normal gelişim gösteren çocuğunuzun ona karşı davranışlarını değerlendirin. Lütfen gerçek duygu ve düşüncelerinizi içtenlikle ifade etmeye çalışınız. Her cümlenin karşısında “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık”, “Her zaman” seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

Hiçbir zaman: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **hiç** uymadığını,

Nadiren: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **çok seyrek** olarak uyduğunu,

Bazen: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **ara sıra** uyduğunu,

Sık sık: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **çoğu zaman** uyduğunu,

Her zaman: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza **her zaman** uyduğunu ifade etmektedir. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlenin karşısında yer alan beş boşluktan sizin durumunuza en uygun olana (X) işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

ARAŞTIRMACILAR

Refia ARI

Doç. Dr. Mukaddes Sakallı Demirok

EK-5 Devam

	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her Zaman
1- Ona mümkün olan her şekilde yardım eder.	☐	☐	☐	☐	☐
2- Ona kızar.	☐	☐	☐	☐	☐
3- Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatır.	☐	☐	☐	☐	☐
4- Onu memnun edecek şeyler yapar.	☐	☐	☐	☐	☐
5- Mümkünse ondan uzak durur.	☐	☐	☐	☐	☐
6- Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım eder.	☐	☐	☐	☐	☐
7- Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanır.	☐	☐	☐	☐	☐
8- Onu kızdırır veya canını sıkarak.	☐	☐	☐	☐	☐
9- Onunla birlikte yapabileceği şeyler için fikir üretir.	☐	☐	☐	☐	☐
10- Onunla tartışır veya kavga eder.	☐	☐	☐	☐	☐
11- Ona yeni beceriler öğretir.	☐	☐	☐	☐	☐
12- Yaratığı sıkıntılardan şikayet eder.	☐	☐	☐	☐	☐
13- Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐
14- Onunla olmak zorunda kaldığında kaşlarını çatır veya surat asar.	☐	☐	☐	☐	☐
15- Ondan utanır.	☐	☐	☐	☐	☐
16- Onun gelişiminden memnun olur.	☐	☐	☐	☐	☐
17- Onun da içinde olduğu planlar yapar.	☐	☐	☐	☐	☐
18- Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atar.	☐	☐	☐	☐	☐
19- Ona iyi bir arkadaş gibi davranır.	☐	☐	☐	☐	☐
20- Ona kırıcı şeyler söyler.	☐	☐	☐	☐	☐

EK-5 Devam

21- Onun duygularını incitir.	☐	☐	☐	☐	☐
22- Evde onunla iyi vakit geçirir.	☐	☐	☐	☐	☐
23- Onunla birlikte görünmemeye çalışır.	☐	☐	☐	☐	☐
24- Onu itip kakar.	☐	☐	☐	☐	☐
25- Onu bir oyun arkadaşı olarak görür.	☐	☐	☐	☐	☐
26- Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih eder.	☐	☐	☐	☐	☐
27- Onu tekme tokat döver.	☐	☐	☐	☐	☐
28- Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösterir.	☐	☐	☐	☐	☐
29- Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenir.	☐	☐	☐	☐	☐
30- Onun ailede olmasından memnundur.	☐	☐	☐	☐	☐

EK-6 : Anket ve Ölçek Kullanım İzinleri

From: SUSAN MARIE MC HALE <x2u@psu.edu>

Date: 15 April 2018 05:11:28 GMT+3

To: Refia ARI <refiaari@hotmail.com>

Subject: Re: Permission Request

You are free to use these measures, Refia.

Good luck in your work.

Susan

Susan M. McHale

Director, Social Science Research Institute

Distinguished Professor of Human Development and Professor of Demography

SSRI website: www.ssri.psu.edu

HDFS website: www.hhdev.psu.edu/hdfs

From: "Refia ARI" <refiaari@hotmail.com>

To: "SUSAN MARIE MC HALE" <mchale@psu.edu>

Sent: Saturday, April 14, 2018 3:40:13 PM

Subject: Fwd: Permission Request

Dear Madam;

I am Refia ARI from North Cyprus. I currently write my thesis on “Assessment of relations of children with special needs with their siblings in terms of perception of mothers and the siblings”. I kindly ask your permission to use your “The Sibling Problems Questionnaire” and the “Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale” for my research. Thank you for your support in advance.

Kind regards,

Refia ARI

From: emine ahmetoğlu <suat100@hotmail.com>

Date: 15 January 2019 10:32:10 GMT+2

To: Refia ARI <refiaari@hotmail.com>

Subject: Ynt: Ölçek izin başvurusu

Tabii kullanabilirsin. iyi çalışmalar diliyorum...

Prof.Dr. Emine AHMETOĞLU

Trakya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı
M. A. Ersoy Eğitim Binası
Kosova Yerleşkesi
Aysekadin-EDİRNE

OFIS:0-284-212 08 08 (1212)
BELGEGERECER:0-284-214 62 79

.....
Prof.Dr. Emine AHMETOĞLU

Trakya University
Faculty of Education
Department of Preschool Education
Kosova Campus
Edirne-TURKIYE

OFFICE: +90-284-212 08 08 (1212)
FAX: +90-284-214 62 79

Gönderen: Refia ARI <refiaari@hotmail.com>

Gönderildi: 14 Ocak 2019 Pazartesi 18:14

Kime: emineahmetoglu@trakya.edu.tr

Bilgi: suat100@hotmail.com

Konu: Ölçek izin başvurusu

Sayın Ahmetoğlu,

Ben Yakın Doğu Üniversitesi, Özel Eğitim Yüksek Lisans öğrencisi Refia Arı. İlgili üniversitenin Özel Eğitim bölümü başkanı Doç. Dr. Mukaddes Sakkallı danışmanlığında 'Özel Gereksinimli Kardeşe Sahip Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına göre değerlendirilmesi' konulu bir çalışma yapmaktayım. Çalışmamda Türkçeye uyarlamasını yaptığınız 'Kardeş Problemleri Anketi' ve 'Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme' ölçeğini 80 özel gereksinimli birey, kardeşi ve annesi üzerinde kullanabilme konusunda izninize ihtiyacım var. Bu ölçek ve anketi çalışmamda kullanabilmem için izninizi rica ederim.

Saygılarımla,
Refia Arı

EK-7

KUZAY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLÎ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : İÖD.0.00-006-18-E.1361

16 Nisan 2018

Konu : Anket çalışma izni hk.

Sayın Refia ARI

Müdürlüğümüze bağlı Tüm Özel Eğitim Okulları ve Kaynak Sınıflarda uygulamak istediğiniz **"Özel Gerekli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algularına Göre Değerlendirilmesi"** konulu çalışma, Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda;

- Tüm bireyi tanıma teknikleri; gizlilik ve gönüllülük ilkelerine dayalı olarak yapılmalı ve çalışmaya katılan tüm katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmalıdır.
- Araştırmanın tüm süreçleri, okulun Psikolojik Danışma ve Rehber Öğretmeni veya alan uzmanının gözetimi ve denetiminde gerçekleştirilmelidir.
- Okul idaresi, öğrenci ve veliler, çalışmanın amacı ve uygulama süreçleri hakkında detaylı bir biçimde bilgilendirilmeli, uygulama için gerekli etik ilkeler, yazılı olarak okul yöneticilerine ve ailelere iletilmesi ve yazılı izinleri alınmalıdır.
- Araştırma sonuçlarına ilişkin geri bildirimler; öğrencilerin ve öğrenci velilerinin etkilenmesine karşılık gelmeyecek şekilde iletilmelidir.

Gerçekleştirilecek çalışma uygulanmadan önce okul müdürlükleri ile temas kurulması ve yukarıda belirtilen hususların yerine getirilmesi koşulu ile uygun görülmüştür. Çalışma tamamlandıktan sonra da sonuçların Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü'ne iletilmesinin yasa gereği olduğunu bildirir, gereğini saygı ile rica ederim.

 e-imza
İlksen VAROĞLU ATİK
Müdür

EK-8

03.05.2018

Sayın Refia An

Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na yapmış olduğumuz YDÜ/EB/2018/110 proje numaralı ve "Özel Gereksinimli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi" başlıklı proje önerisi kurulumuzca değerlendirilmiş olup, etik olarak uygun bulunmuştur. Bu yazı ile birlikte, başvuru formumuzda belirttiğiniz bilgilerin dışına çıkmamak suretiyle araştırmaya başlayabilirsiniz.

Doçent Doktor Direnç Kanol

Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Raportörü

A handwritten signature in black ink, reading 'Direnç Kanol'.

Not: Eğer bir kuruma resmi bir kabul yazısı sunmak istiyorsanız, Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na bu yazı ile başvurup, kurulun başkanının imzasını taşıyan resmi bir yazı temin edebilirsiniz.

EK-9 : Özgeçmiş

- 1. Adı, Soyadı** : Refia ARI
- 2. Doğum Tarihi** : Şubat 03, 1961
- 3. AKADEMİK DÜZEY** : Lisans
- 4. ADRES** : Lefkoşa/Kıbrıs
- 5. MEDENİ DURUM** : Evli

6. Öğrenim Durumu:

Düzye	Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1984

7. Katılımlar

- Turist Rehberliği Sertifika Eğitimi – Lefkoşa, (Haziran,1984)
- KKTC Dışişleri Bakanlığı Presentasyon Eğitim - Lefkoşa, (Mart, 1998)
- Autism Seminar - Lefkoşa, (Haziran, 1999)
- Cellular Theraphy Confeence – Lefkoşa, (Haziran, 2001)
- Portage Trainig Seminar – Lefkoşa, (Haziran, 2001)
- Development of Disabled Children Workshop – Lefkoşa, (Mayıs, 2001)
- Democratic Leadership Training, Fulbright – Chicago, (Temmuz 2002)
- International Conferance on Portage – Paphos, (Ekim 2002)
- “Together We Can” Portage Workshop – Winchester, (Şubat 2003)
- Music Therapy For Disabled Children Training – Lefkoşa, (Mart 2006)
- Women For Europe Int. Innerwheel Workshop on Culture and Society – Napoli, (Kasım 2008)
- Women For Europe Int. Innerwheel Workshop – Girne, (Şubat 2010)
- International World Down Syndrom Day Seminar – Bükreş, (Nisan 2013)
- 9. Uluslararası Engelli Gençlik Festivali – Adana, (Mayıs 2014)
- “Touch My Herat” Workshop – Kırklareli, (Nisan 2015)

8. Yayınlar

- Ari, R (2008). *Women's Contribution to the Cultural Identity*. Women For Europe International Innerwheel Workshop. Bildiri Sunumu, Naples.
- Yerel televizyon ve radyo kanalları ile yerel yazlı basında, Engelli'lerin eğitim, rehabilite ve sosyal gelişimleri ile ilgili tartışma programları ve söyleşilerde sık sık yer alıyor.

9. Projeler

- Engellinin Evde Eğitim Projesi Portage Projesi (Özel Eğitim Derneği ve Uanni Foundation işbirliğinde, 2001-2003). Lefkoşa, Paphos, Winchester.
- ÖZEV Özel Eğitim Vakfı Kuruluşu ve Özel Eğitim Okul Açma Projesi (Kıbrıs Vakıflar İdaresi desteğinde, 1999 -2005).
- Hisarüstü Özel Eğitim Okulu, Okul Öncesi Kaynaştırma Eğitimi Projesi (KKTC Eğitim ve Kültür Bakanlığı desteğinde, 2000-2002).
- 18 Yaş Üzeri Engelli Rehabilitasyon Merkezi Kuruluş Projesi (KKTC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı desteğinde, 2005-2010).
- Engelli Yaşam Evi Projesi (Engelsiz Platformu ve KKTC Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı desteğinde, 2014- Devam ediyor).

10. Üye Olunan Kurumlar

- Kıbrıs Türk Turist Rehberleri Birliği (Üye, 1985 - 1995)
- Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği (Üye, 1985 - 1995)
- Özel Eğitim Derneği (Başkan, 2000 – 2005)
- Lefkoşa Sarayönü Innerwheel Derneği (2008- 2009 ve 2015-2016 Dönemleri Başkanı)
- Özev – Özel Eğitim Vakfı (Kurucu Mütevelli Heyeti Başkanı, 2005-2006)
- Ortopedik Engelliler Derneği (Yönetim Kurulu Üyesi, 2007-2009)
- Engelli Aileleri Dayanışma Derneği (Kurucu Başkan, 2009-Devam ediyor)
- Engelliler Federasyonu (Asbaşkan, 2016 – Devam ediyor)
- Engelsiz Yaşam Platformu (Yönetim Kurulu Üyesi, 2014 – Devam ediyor)
- Engelsiz Yaşamı Destekleme Derneği (Asbaşkan, 2016 – Devam ediyor)
- Engelli Hizmetleri Koordinasyon Kurulu (Üye, KKTC Başbakanlığı himayesinde 2018 – Devam ediyor)
- Özel Eğitim Tüzük Çalışma Komitesi (Üye, KKTC Başbakanlığı Himayesinde 2018 – Devam ediyor)

10. Yabancı Dil:

- İngilizce
- Fransızca

TURNITIN (ORJİNALLİK RAPORU)

refika arı tezzz

ORJİNALLİK RAPORU

% 12	% 1	% 6	% 11
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Celal Bayar Ā niversitesi Öğrenci Ödevi	% 5
2	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	% 1
3	AHMETOĞLU, Emine and ARAL, Neriman. "Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması", Kastamonu Üniversitesi, 2008. Yayın	% 1
4	Submitted to Beykent Üniversitesi Öğrenci Ödevi	% 1
5	Submitted to Trakya University Öğrenci Ödevi	% 1
6	Submitted to Bahcesehir University Öğrenci Ödevi	% 1
7	Submitted to Ankara University Öğrenci Ödevi	<% 1
8	Submitted to Akdeniz Karpaz Üniversitesi	